

IV. MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ADATOK

A régi Újvidékről

A Délbácska rendszertelenül, de nagy számban közölt történeti—művelődéstörténeti tárgyú írásokat. Különösen Újvidék és Temerin múltja foglalkoztatta; újvidéki tárgyú cikkeinek többségét Tomán Sándor, a temerini vonatkozásúakat pedig Kovács Antal írta.

Ezeknek az írásoknak tudatteremtő szerepük volt, s ha bármennyire is szerény kutatásokra, de levéltári forráskutatósokra is alapozódtak. A Délbácska történeti és művelődéstörténeti közleményeinek többsége szembesítő célzatú volt. Régmúlt korokat idézve a jelen nehézségeit, fogyatékoságait, olykor politikai sérelmeit hangsúlyozta mondatlanul is.

A régi Újvidékről szóló közleményei meglehetősen vegyes tartalmúak, nehéz elkülöníteni anyagukban „az anyagi természetű” dolgokat „a szellemi lényeg”-től, ez azonban érthető: kis terjedelemben igen sok adatot kívánt közölni, nemigen figyelhetett közleményeinek műfaji tisztaságára. Mi sem szelektáljuk ezeket az írásokat: a lap jellegéről és arculatáról vallanak, s épp az a célunk, hogy ezt a jelleget kidomborítsuk.

A Délbácska 1923-ban indítja meg Újvidéktől – Novisadig című sorozatát, amely egészen a lap utolsó évfolyamáig megtalálható az állandó rovatok szomszédságában.

Fodor István Novisad 160 év előtt című írásában a város településtörténetét ismerteti egy régi térkép adatai nyomán. 1923-ban az újvidéki városházán egy kézzel rajzolt és remekül kidolgozott régi térképet fedeztek fel (Mappe des der Königlichen Frei-Stadt Neusatz zugehörigen terrains etc. — Újvidék szabad királyi város és határának térképe). Valamikor a múlt század negyvenes éveiben készült Budán, a terep felmérését azonban jóval korábban, 1764-ben végezte el Tomerlin György mérnökjelölt.

A leírásból megtudjuk, hogy abban a korban a város egész határának mintegy négyötöd része „használatlan vizes terület, legjobb esetben legelő volt, egy kis részben erdős területtel”. A kamenicai-pétervárad oldal a Szerémi Hercegség nevet viselte. A Duna fő ága nem a mai helyén volt, s a keresztgát fölötti holt Duna-ágban a 18. században vízimalmok álltak. A cseneji templom már akkor fel volt építve, de csak kápolna néven szerepelt. A térkép a mai tartományi kórházzal szemben egy városi téglagyár épületét jelölte meg.

Újvidék szabad királyi városnak pallosjoga volt: a Temerini út bal oldalán gerendákból összerótt vesztőhely magasodott.

Maga a város fallal volt körülvéve a Duna-ágtól egészen

a temerini, a kiszácsi, a pirosi és a futaki kapuig s innen ismét a Dunáig. A kapukon keresztül lehetett bejutni a városba, a falakat kívül sáncok erősítették meg.

Fodor István a továbbiakban részletesen leírja a város belső településrajzát, s elmondja azt is, hogy a templomok közül az Almási, a Nikolajevska portai, az Uspenska utcai, a katolikus és a szerb püspöki templom, ezenkívül az örmény templom és a Duna parti Szent János kápolna már akkor létezett; hiányzott azonban a református, az evangélikus, az orosz (ruszin), a zsidó és a római katolikus templom. A 18. század második felében Újvidéken sok kereszt volt, de 1924-ben már csak a Szentháromság-szobor s a püspöki palota előtti kereszt maradt meg a helyén.

A Futaki úti katolikus gimnázium helyén temető volt (később évtizedekig kórház, és csak azután épült fel az iskola). Településtörténeti és régészeti szempontból is érdekes, hogy a katolikus nagytemplom udvarán, a Nikolajevska porta és az Almási templom udvarán s még több helyen temető volt abban az időben. A Duna-parton, a várostól teljesen elkülönítve élte életét a Sváb falu nevű kis település. „A sors különös játéka”, írja Fodor István, „hogy a mai törvényszék helyén volt a ‚Salz Amt‘ (sóhivatal)...”

Az 1700-as évek második felében az újvidékiek nem sokat törődtek az utcanevekkel: nagy részük állatokról kapta elnevezését. A város „szép, hosszú, tágas utcái”, így a Fehérhájó utca, a Vörösszív utca, az Öttemplom utca, a Zöld vadász utca, a Három hegedű és a Három kalapács utca „bácskai szokáshoz híven” a kocsmáknak voltak fenntartva.⁶⁸⁷

Novisadi emlékek címmel a Délbácska cikket közölte a város fejlődéséről is. A cikkíró szerint a múlt század utolsó évtizedében volt érezhető erőteljes fejlődés. A katolikus hitközség úgy határozott, hogy a régi templom helyére újat épít, olyat, amely nemcsak a városnak, hanem „az egész vármegyének is díszül szolgál”. A régi templomot lebontották, és felépítették a mai katolikus nagytemplomot (amelyet az újvidékiek érthetetlen okokból „katedrális”-nak neveznek ma is). A múlt század végén a templom előtti tér (a mai Szabadság tér) közvetlen volt, itt álltak a vidéki kofák standjai tojással, zöldséggel és más portékával megrakva. Ez volt tehát a régi piactér, itt állt a Szentháromság-szobor is, s a nevezetes Krón-ház, a város egyik építészeti büszkesége. Akkoriban a legszebb épületek közé számított a Matica srpska épülete, s a századfordulón emelték a Grand Hotel Mayert és az Erzsébet Szállodát (a mai Hadseregotthon és a Vojvodina Szálloda épületét). A főbb útvonalakat gránitkockák borították, a mellékutcákban tégláról téglára lépkedtek a pol-

gárok, ha nem akartak bokáig süllyedni a dagadó sárba. A gázvilágítást csak később vezették be a városban. Nagy esőzések idején a Főtéren libák és kacsák úszkáltak. A századfordulón rendezni kezdték a teret, és két oldalán nyári kioszkokat állítottak fel. Esténként tíz, fél tizenegy órakor elcsendesedtek a kocsmák, és a kisváros nyugovóra tért.⁶⁸⁸

A novisadi pontonhíd 150 évvel ezelőtt című írásból egy adat érdemel figyelmet: K(ottász) A(ladár) elmondja, hogy Schamsz Ferenc péterváradai gyógyszerész könyvet írt a város történetéről. Ennek a könyvnek nem sikerült nyomára bukkannunk. A cikk ismerteti Schamsz könyvét, és szemelvényeket is közöl belőle: adatainak nagy része az újvidék—péterváradai forgalomról szól.⁶⁸⁹

Az Újvidéktől — Novisadig című sorozat, amelyet Tomán Sándor írt, érdekes gazdaságtörténeti adalékokat tartalmaz. A városi jegyzőkönyveket idézve Tomán Sándor beszámol arról, hogy a 18. század végén a város árszabályozáshoz folyamodott, s „az itt megállapított árakat érvényesnek ismerték el Bácska egész területén”. Nem érdektelen ez az adat, hisz tudjuk, hogy nem Újvidék, hanem Zombor volt akkoriban a megyeszékhely.

A 18. század elején Újvidéknek voltaképpen még nem is volt hivatalos neve. A Péterváradai Sánc elnevezés csupán anynyit jelentett, hogy joghatóságilag a szomszédos várparancsnoksághoz tartozott. Később Bodrog megye székhelye lett a község, és Péterváradai Kamarai Mezőváros néven szerepelt. 1747 decemberében a Péterváradai Sánc küldöttsége kérelemmel fordult a magyar királyi kancelláriához: a mezőváros kérte, hogy többé ne Péterváradai Sáncnak, hanem Bácsvárnak vagy Dunavárnak neveztessék. Az udvari kancellária 1748. január 26-i ülésén tanácskozik a város elnevezéséről. A felterjesztés a Dunavár, Vízköz vagy Ujvidégh elnevezéseket javasolja, mint-hogy Bácsvár nevű települése már van a vármegyének. A felterjesztésre Mária Terézia a következő szavakat írja: „Nominetur Neoplanta!” (Neveztessék Újvidéknek!)⁶⁹⁰

Külön figyelmet érdemel az Újvidéktől — Novisadig c. sorozat negyedik közleménye: a régi újvidéket „a nemzetiségi béke városá”-nak nevezi, és adatokat sorol fel ennék igazolására. Az újvidéki görögkeleti szerb levéltár 1747. szeptember 24-ei okiratát ismertetve felsorolja mindazokat a jogokat, amelyekről a magyar és német lakosság a szerb polgárokat biztosította. Szemléltetésképpen íme néhány szemelvény ebből az okmányból:

„1. A katolikusok akarják: hogy a görögkeletiek éppúgy, mint ők, élvezhessék az összes jogokat és a kegyuraságot, amint azokat a királyi felség megerősíti.

2. Hogy a görögkeletiek a legfelsőbb helyről nyert diplomák által biztosított szabad vallásgyakorlatokban megmarad-
hassanak, és a város katolikus tagjai által azokban ne zavar-
tassanak.

4. A szerbek templomaikat, papságukat, iskoláikat mint
eddig, úgy ezután is szabadon bírhatják és szaporíthatják
szabadalmaik alapján.

5. A városi hatóság választásában teljes paritás tartan-
dó szem előtt, mely vonatkozik: a bíró, külső és belső tanács
választására. Egyik vallásbeliek részéről sem választható sem
több, sem kevesebb, hanem egyenlő szánnal. (...)

6. Egyéb városi hivatalra, mint főjegyző, tisztii ügyész,
aljegyző, írnokok, városgazda, negyedmester, csendbiztos, pi-
acbíró stb. mindkét vallásban levő egyének egyenlő számmal
alkalmazandók.

7. Ha valaki netalán elhalna a gör. keleti vallású taná-
csosok között, helyébe ismét gör. keleti vallású választan-
dó.”

Az okiratot 81 katolikus vallású helybeli polgár írta a-
lá, és „biztosítékul a szerbeknek átadta”. A lap közli a pa-
ritásos elv alapján összeállított 1792—1793. évi városi tisz-
tikar névsorát, amelyből egyértelműen kiderül, hogy az okmányt
a választások alkalmával teljes mértékben tiszteletben tar-
tották.⁶⁹¹

Polit Desančić és más szerb történétírók azt állították,
hogy az 1830. év előtt Újvidéknek szinte nem is volt magyar
nemzetiségű lakosa.⁶⁹² A 19. század nemzeti küzdelmeinek ide-
jén és a századforduló utáni években meglehetősen elterjedt
volt ez a vélemény a szerb sajtóban. Csupán az idézett doku-
mentum is elegendő a cáfolatra — ma azonban ilyen cáfolatra
nincs szükség.

A Délbácska abban az időszakban publikálta cikkeit, ami-
kor a szerb burzsoázia politikai propagandahadjáratot foly-
tatott a kisebbségek ellen. A régi Újvidék életét ismertette
több hiteles levéltári névjegyzéket is közölt, amelyekből az
derül ki, hogy a város a kezdetektől fogva vegyes nemzetisé-
gű volt, s amit a szerkesztőség ennél is fontosabbnak tar-
tott: egykor a példászerű nemzetiségi béke jellemezte. Az
egykori és a korabeli tisztviselői fizetések ismertetése ü-
rügyén a Délbácska közzéteszi az újvidéki tisztviselők 1793.
évi névjegyzékét, s ebből az okmányból is az derül ki, hogy
a városnak nem csupán szerb, de jelentékeny számú magyar és
német lakosa is volt.⁶⁹³

A Délbácska tehát nem minden politikai célzatosság nél-
kül idézi fel a város múltbeli életét, hétköznapijait. Még a
levéltári közlemények kommentálása során sem feledkezik meg

a jelenről: a város történetét ismertető sorozat IV. számú cikke végén, miután hiteles okmányokkal bebizonyította az egyenjogúság 18. századi elvét és gyakorlatát, röviden így fogalmaz: „Így volt ez 1790-ben. 1923-ban pedig?”⁶⁹⁴

Ipar és kereskedelem a régi Novisadon című közleményéből megtudjuk, hogy gazdasági szerveződésének kezdetén a város lakói földművelők és határőrvidéki katonák voltak; „iparos elem csekély számban volt csak itt”. 1738-ban azonban, amikor „a beogradi menekülők idejöttek”, más képet ölt a város: a német, a szerb és az örmény iparosok és kereskedők rövid idő alatt „előkelő forgalmi központ”-tá varázsolják a települést, és Újvidék Bács és Bodrog megyék kereskedelmének székhelye lesz.⁶⁹⁵

Egyik népesség- és építészet-történeti cikkében Tomán Sándor elmondja, hogy az újvidéki örmény-katolikus templom eredetére vonatkozóan a kalocsai érseki levéltárban őriznek egy 1831. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvet. Eszerint az örmény szerzetesek így számoltak be a városba való érkezésükről:

„Az Úr 1739-ik évének augusztus havában, midőn a törökök Belgrádot már-már elfoglalták, mi örmények Belgrádot elhagyva valamennyien futottunk a barbár seregek elől... s ide jövet tanyát ütöttünk Újvidéken, Péterváradnak átellenében...” Ezután a templom építésének részletei következnek: az örmények 200 forintért egy háztelket vásároltak, „rajta ódon házikóval”. 1746 novemberében felépült a templom, a szabadságharc utolsó évében azonban porig égett, „és sokáig hevert romjaiban”. 1872-ben adományból újra felépítették. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek szerint az újvidéki örmény plébánia 1763-ban 36, 1767-ben 45, 1798-ban 102, 1849-ben azonban már csak 30, 1892-ben pedig mindössze 6 lelket számlált. Az újvidéki „örmény gyarmat” pusztulásáról a Délbácska azt írja, hogy a rohamos lélekszám-apadás annak volt a következménye, hogy „az örmények kereskedő nép voltak, amely már foglalkozásánál fogva is alkalmazkodik a viszályokhoz”, így bekövetkezett a teljes beolvadásuk.⁶⁹⁶

A Délbácska egy későbbi közleménye ezeknél is korábbi évtizedekbe kalauzolja olvasóit. Mikor épült fel a péterváradi erőd? című cikkében azt találjuk, hogy a vár építésének ideje teljes pontossággal nem állapítható meg. IV. Ince pápa 1247-ben levélben fordult a kalocsai érsekhez, és „a tatár betörés elleni védekezéséppen a déli határ erősítését” ajánlotta. A püspöki székvárosokat ekkor sorra megerősítik, s a bélakúti ciszterciták a mai vár helyét, „a Duna hajlásába beleszögellő sziklacsúcsot” választották ki várépítés céljára. A régi Pétervárad 1247 és 1252 között épült fel.⁶⁹⁷

Kifejezetten művelődéstörténeti tartalmú az Újvidéktől —Novisadig sorozat IX. számú közleménye, amely a 18. század eleji újvidéki népiskolai oktatást ismerteti. A kalocsai érseki levéltárban őrzött adatok szerint Újvidéken 1726-ban állították fel az első katolikus népiskolát; Pavlović görögkeleti püspök 1748-ban telket kért a városi tanácstól a szerb iskola részére. 1765-ben két katolikus tanítója volt a városnak, egy német és egy magyar. A reformátusok 1802 májusában egy népiskola felépítésére kérnek engedélyt, és a jóváhagyást meg is kapják. Az evangélikus hitközség 1809-ben engedélyt kap az „iskolamesteri” állás rendszeresítésére. Az izraelita hitközségnek a 18. század utolsó éveiben már volt iskolája, de „ez nem bírt nyilvánossági joggal”.⁶⁹⁸

A török uralom idején Bácska pusztasággá változott; „A környék e részét Bali bég pusztította el 1521-ben”. Feldúlt települések, felperzselt falvak tanúskodtak az irtóhadjáratról. A Délbácska egy meg nem nevezett török történetíró szavait idézi:

„Szegedin városán kívül a Bácska-megye néven ismeretes földrészt, amelyen jelentékeny számú város, falu és erősség volt, az országhódító sereg előzönlötte árjával. A nyomorult magyarság szerencsésének erős gyökerű fáját e tartományból is kitepte a fenséges pasa erős karja. Egyház sem maradt benne épen, mindnyáját elhamvasztotta az óriási sereg haragjának és bosszújának tüze. — A Szir (Pusztaszer), Szenta, Pahka (Szubotica), Perlek, Peszir, Kaniha (Kanizsa), Keclemét (Kecskemét), Felekház (Félegyháza) néven ismeretes és a szerencsétlen magyarságnak lakóhelyül szolgáló jelentékeny és megerősített városok... mind meghódoltak az országhódító pasa erős karja előtt. Miután a hatalmas uralkodó haragjának tüzétől Bácsvidéke is leégett, tovább folytatta útját és megérkezett Petrovaradinhoz, amellyel szemben tábort ütött.” A török hadsereg elpusztította a lakosságot, s a később felépített Újvidék helyén levő községek — Mrtvalyos, Rév,,Csenej, Bivalyos, Kéménd és Zajol — nyomtalanul eltűntek.⁶⁹⁹

Az újvidéki róm. kat. magyar főgimnázium előtörténetéről akkor írt a Délbácska, amikor lehetőség nyílt arra, hogy újra visszaállítsák az újvidéki magyar gimnázium egyes tagozatait. Már a város megszervezése idején, 1748-ban tárgyalások folytak egy helybeli magyar iskola megalapításáról, de a királyi helytartótanács makacsul elzárkózott a kérelem elől. Végül 1788-ban Újvidék dotált iskolát kapott, amely azonban csak tíz évvel később nyílt meg. Munkáját 1798. szeptember 1-én kezdte meg, igazgatója Lang Mátyás volt, tanári kara pedig: Mandik András, Subányi Ignác, Gregus Tamás, Jankovics József és Gemza András. Pénzügyi nehézségek miatt a királyi helytartótanács 1822. január 2-án beszü-

tette. Hosszú szünet vitán 1873. október 4-én négy osztállyal nyílik meg a magyar gimnázium a Zárda épületében. 1912—1913-ban a Futaki úton felépül az új katolikus gimnázium épülete — s a szerkesztőség hozzáfűzi: az új épületben „ma egy polgári iskola és több állami hivatal nyert elhelyezést...”⁷⁰⁰

A telék- és földosztás a 18. század derekán kezdődött a város területén. A földek és telkek „megváltása” lassan folyt, mert 1750. június 4-én „Rédl Ferenc kincstári jószágigazgató elnöklete alatt tartott városi közgyűlés kimondotta, hogy a földekre a város — jórészen iparos és kereskedő — polgársága nem tart igényt”. Annak ellenére, hogy a háztelkek roppant olcsók voltak, a polgárok csak húzódozva fizették ki adósságukat.⁷⁰¹

1923 szeptemberében a bácskai kerület székhelyét Zomborból Újvidékre akarták áthelyezni, s ebből az alkalomból a Délbácska megírja, hogy már „több mint kétszáz év előtt is itt ülésezett Bodrogh vármegye közgyűlése”. „A török háborúk alatt kuporgó, gyér népességű halászfaluból” Újvidék az Alsó-Bácska és Szerém „egyre élénkülő piacává” növekszik. „Az ellenségtől megtisztított téren új élet kel, a török szandzsák eltűnésével feléledt a régi vármegye, melynek székhelye a vidék legélénkebb pontja: a Péterváradai Sánc lett. Az ide helyezett megyei középpont szintén előmozdította a pezsdülő helység fejlődését.” Első közgyűlését a vármegye 1715. március 25-én tartotta meg a Péterváradai Sáncon, Deteri Orbán Mátyás Alajos titeli prépost és Nádasdy Pál gróf főispán elnöklete alatt. Az akkori megyei székhely egyebek között abban különbözött a későbbi Újvidéktől, hogy az 1717. évi összeírás szerint lakosainak száma mindössze 137 lélek volt.⁷⁰²

Az 1717. évi összeírás név és foglalkozás szerint is feltüntette a város lakosságát. „Az akkori nevek között csak két olyat találunk, amilyen nevű polgárok ma is vannak városunkban, az egyik: Haller Ferenc vendéglős, a másik Slezák György... A lakosok közül 34 család volt római katolikus, a többi vallásfelekezetűek száma nincs kimutatva, csak Márk és Jakab izraeliták. Foglalkozásra nézve a legtöbb családfő, szám szerint 16, kereskedő volt, 2 közülük marhakereskedő, vendéglős 3 volt, a csizmadia céh is 6 taggal volt képviselve, s a különböző foglalkozású polgárok között volt egy szakács is, Merkó András.”⁷⁰³

Az 1749. évi földosztás és az 1876. évi nagy árvíz ismételtése után⁷⁰⁴ Újvidék egykori városképét idézi fel a Délbácska.

A szerkesztőség olykor hivatkozik adatközlőkre is. Az egyik várostörténeti cikk bevezetőjében Kottász Aladár elmondja, hogy a cikkben szereplő adatokat Veljko Miroslavlje-

vic görögkeleti szerb esperes bocsátotta rendelkezésére.⁷⁰⁵ Ebből a közleményből értesülünk arról, hogy az újvidéki katolikus nagytemplommal szemben, „ahol most a fiákerek állnak”, az egyemeletes városháza kapott helyet, amely a szabadságharc idején leégett. A városban a Zsidó utcában kizárólag keresztények laktak; a Zsidó utca végén, az Alkotmány utca sarkán „az úttesten át egy nagy lánc volt kifeszítve, amely a zsidók mozgási szabadságát volt hivatva korlátozni, akik a mai Futaki úton laktak”. Ez az egyetlen olyan adat a Délbácskában, amely a város egykori vallási-„faji” megkülönböztető rendelkezésére utal.⁷⁰⁶

Újvidék erkölceiről is érdekes adatokat közöl a lap. A helybeli tanács már 1755-ben jegyzőkönyvbe foglalta, hogy az újvidéki hatóságok „legfelsőbb parancs folytán üldözni tartoznak a titkos prostitúciót. A korcsmákban „szolgálói” minőségben alkalmazott prostituáltokról s a szállókban garázdálkodó hasonneműekről” szóló írás fordításban jelent meg a Délbácska hasábjain; a prostituáltakat ugyanis 1755-ben más névvel illették a magyarok.⁷⁰⁷

Sok anekdotával tűzdelt cikket is olvashatunk a Délbácskában a régi újvidékről. Ezek az 1898. évi farsangi mulatságokról,⁷⁰⁸ az iskolai viszonyokról és a kávéházakról,⁷⁰⁹ a régi utcákról, házakról, középületekről szólnak.⁷¹⁰ Cserneyi Mór az 1806-ban épített Zöldkoszorú Vendégfogadó krónikáját írta meg,⁷¹¹ beszámolt az első esküdtzséki tárgyalásokról,⁷¹² anekdotákat elevenített fel a város szereplő személyeiről, a régi választásokról stb. ő írta meg a régi Pétervárad SÁNC zsidó hitközsége megalakulásának történetét⁷¹³ (később a Délbácska arról tudósít, hogy Újvidéken 1929-ben a Zsidó Szentegylet megünnepli 200 éves fennállását).⁷¹⁴ Adatokat találunk ezekben az írásokban a régi egyleti életről is: Újvidék legrégibb társadalmi egyesülete a Polgári Céllövész Egyesület volt, amely a 18. század utolsó éveiben alakult meg.⁷¹⁵ A későbbiekben (1923-ban, 1925-ben, 1926-ban és 1927-ben) a lap rövid hírekben említi egy-egy egylet ötvenéves jubileumát, így az Újvidéki Munkás Egylet, az Újvidéki Zsidó Jótékony Nőegylet, az Újvidéki Önkéntes Tűzoltó Egylet stb. fél-száz éves fennállását. E közleményekből megtudjuk azt is, hogy az első iparkiallítást 1875-ben rendezték meg a városban, és hogy 15 000 látogatója volt.

1926 júliusában a lap beszámol arról, hogy megszűnt a legrégibb újvidéki üzlet, a Polit J. Gavra-féle kézműáru kereskedés, amelyet 1775-ben alapítottak, s amelynek iparigazolványát 1840-ben váltotta ki tulajdonosa.⁷¹⁶

A lap több alkalommal ír arról, hogy magángyűjteményekben és a városi levéltárban vagyionokat érő történelmi dokumentumok lappanganak. Egy meg nem nevezett újvidéki tanár

gyűjteményéről azt állítja, hogy valóságos tárháza a 17. századi magyar élet ismeretének, s hogy ugyanez a személy jobbagyfelszabadításról szóló hiteles dokumentumokat is őriz.⁷¹⁷ Később arról számol be, hogy Stefanovich Titusz újvidéki főszakács birtokában van Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem eredeti kézirata (valójában a fejedelem Kiseded könivecske című imakönyve).⁷¹⁸ A városi levéltár gyűjteményét tekinti a leggazdagabbnak, s felhívja a figyelmet arra, hogy itt számtalan kultúrhistoriai nevezetességű emlék és történelmi okmány várja a szakértőket.⁷¹⁹

Temerin múltjából

A Temerin múltját tárgyaló írások jóval kevesebb történeti adatot tartalmaznak, mint az újvidéki vonatkozásúak. Kovács Antal és néhány más szerző a temerini népelet emlékeit elevenítették fel tárcaszerű vagy novellisztikus kerekességű történeteikben. Nem érdektelenek azonban ezek az írások a néprajzkutatók számára sem: eredeti ballada-szövegek is találhatóak bennük. Temerin művelődési életéről azonban kevés információval szolgálnak.

Temerini legényerkölcsök a múlt század hatvanas és hetvenes éveiben címmel 1926 májusában hosszabb írást olvashatunk a Délbácskában a férfiak viadalairól: „Temerinben még most is borzalommal gondolnak azokra az atrocitásokra, gyilkosságokra és botcsatákra, amiket a legények részint virtuskodásból, hetyke vetélkedésből, (részint pedig) féltékenységből, erejüknek fitogtatására rögtönöztek.” A „férfibecsület” kinyilvánítása különösen a múlt század hatvanas, hetvenes és nyolcvanas éveiben dívott a faluban, s az összecsapások nem ritkán halálos kimenetelűek voltak. A legények régebben „hol orozva, hol nyíltan támadtak egymásra. Ma már a parasztleányok szelídebb erkölcsűek, s orvtámadás legfeljebb ha kaputost érhet...” (azaz városi jól öltözött urat). Különösen egy Vickó nevű legény és a Sárák, Hollósiak voltak rettegett alakjai a falunak. A cikk beszámol arról, hogy a legnagyobb és következményeiben legsúlyosabb botcsata a Kovács (Csőrjös) testvérek és más harminc legény között zajlott le a múlt század hatvanas éveiben. E falusi párbajoknak tiszteletben tartott szabályaik voltak; a legények egyenként mérkőztek meg egymással, s a nevezetes csatában a Kovács testvérek valamennyi ellenfelüket legyőzték.⁷²⁰

Kovács Ágoston Visszaemlékezés a temerini legényéletre című „igaz történeté”-ben, adatközlőjét meg nem nevezve, egy népnyelven előadott visszaemlékezést közölt a Délbácskában. A történet anekdotikus fordulatai érdektelenek, nyelv-

ve azonban adalékul szolgálhat a temerini népnyelv és népi humor jobb megismeréséhez.⁷²¹

Kováts Antal Mikor még Temerinben lóval nyomtattak című írásában elmondja, hogy már negyven esztendeje annak, hogy Temerinben még lóval is nyomtattak. „Gőzcséplőnek még hírehamva sem volt, legfeljebb ha az uraságnál csépeltek gőzcséplővel... A kora hajnali órákban megkezdtek az ágyazást, ami abból állott, hogy a behordott búzakévéket kalásszal felfelé, szépen egymásra fektették.” A búzakévéket kör alakban fektették egymásra, s amikor megágyaztak, „következett a nyomtatás, a lóval való tapodtatása a szép, nemes kalászfejeknek. A ló ugyanis kemény patájával kiverte, kitaposta a kalászból a szemet. Három-négy lovat is hajtott a lóhajtó hosszabb fékre eresztve. A lóhajtó a közepén, az ágyás közepén állt, s néha még pipázott is... Mikor a lovak körben-körben a háta mögé kerültek, hátranyújtott kezéből a másikba adta át a kötőféket, s álló helyéből csak akkor mozdult el, mikor körülötte már letaposták a lovak az ágyást. Akkor új kört kezdett, s ezt addig váltogatta, míg az egész ágyás jól meg volt taposva. Nyomtatás közben természetesen a nyomtató lovak vígan szedegették a teljesebb kalászokat. Innen a közmondás, hogy nyomtató lónak nem szokás a száját bekötni.” — „Mikor már a lovak a kalászokat jól megjárták, az ostoros a lóhajtó vályúhoz vezette a lovakat, a többi nyomtatók pedig hozzáálltak az ágyás fordításához, amit háromágú favillával végeztek. Az alul levő, kicsépeletlen kalászokat felülre fordították. A lóhajtó ezalatt pihent az árnyékban. A fordítás után újra ráterelte a lovakat az ágyásra. Háromszor-négyszer ismétlődött ez a művelet, a végén a kicsépelet szalmát eltakarították a kicsépelet pelyvás búzaszőnyegről, s újra ágyaztak. Az ilyen nyomtatás sohasem folyt le dalolás vagy humoros jókedv nélkül.”

„Estefelé”, folytatja Kováts Antal, „a mezőn gereblyével garmadába takarították a kicsépelet szemet, s megkezdődött a nyomtatásnak legpoétikusabb, legromantikusabb részlete, a rostálás. Ilyenkor a pajkos legények sokszor megforgatták a leányokat a pelyvában. A rostálás rendszerint vacsora után kezdődött, s belenyúlt a késő éjszakába. Szép holdvilágos estéken a rostély kepelése messzire elhangzott, s gyönyörűen vette ki magát e kíséret mellett a még gyönyörűbb temerini lányok nótája. Én még most is jól emlékszem Lavács Rózsi gyönyörűen csengő hangjára, s nem is fogom azt soha, míg élek, elfelejteni... A régi világban megesett, hogy ha hó nem esett, még karácsonykor is nyomtattak.”⁷²²

Kerekes Tihamér Visszaemlékezés a lélekjáró és kísértetes temerini időkre, Kováts Antal A régi Temerin és Mozajkok a régi Temerin napjaiból című írásai a kedélyes, eszem-

iszom falu múlt századi hétköznapijait elevenítik fel.⁷²³ Népi anekdotákat ad elő egy névtelen cikkíró (stílusából ítélve Kováts Antal) Amikor Temerinben nyolcvanezer koronát nyertek című írása.⁷²⁴ Mai kutatók érdeklődésére is számot tarthat Kováts Antal: A múlt század betyárromantikájának egyetlen élő alakja Temerinben című írása. Kováts Antal Fürjes Örzse nénit vallatta ki emlékeiről, aki a lejegyzett beszélgetés idején, 1926 májusában már igen közel volt a századik életévéhez.

Fürjes Örzse néni Csantavéren született, „azt tudja, de hogy mikor, arról nincs feljegyzése”. A temerini Miksa major melletti csárdában lakott évtizedeken át, a csárda az ő tulajdonukat képezte. „Sok futóbetyár fordult meg abban a csárdában, s ezeknek Örzse néni menedéket adott, sokszor meg is vendégelte őket, sőt ágyat is vetett nekik. A Ráday pandúrcsapat elöl a kukoricásokba menekült szegénylegényeknek lóháton szállította az elemózsiát.” Férje, Fürjes András is szerepelt Ráday listáján.

Fürjes Örzse néni eldicsekedett, hogy fiatalon szép asszony hírében állt: „Hát tudja, annyi nőta szólt rólam, hogy én voltam a vármegye leghíresebb asszonya.” Kováts Antal két „nótát” is közöl cikkében, amelyeket az öregasszonytól hallott:

Fürjes Örzsi kiment az erdőbe,
Lefeküdt a nyárfa hűvösébe,
Arra ment a Dudás szeretője,
Kelj fel, Örzsi, keres a vármegye.

Hogyha keres, keressen sokáig,
Meg nem talál életem fogytáig.
Meg nem állok egy kutya pandúrnak,
Fütyöt hányok a Ráday úrnak.

S a másik:

Fürjes Örzsi rózsalevél
Kis Bácskába hozta a szél,
Harmat esik a rózsára,
Nincsen párja az országba.

Fürjes Örzsi fehér rózsá
Ráhajlik a rozsmaringra,
Harmat esik a rózsára,
Nincsen párja az országba.

Fürjes Örszi kis pej lova,
Jár-kel rajta ide s tova,
Eljárogat a vásárra,
De nem talál ő zsandárra.

Amikor ez a nóta keletkezett, „Örzse néni özvegyasszony volt, s később Dudás felesége lett. Fürjes Andrást, a férjét... üldözés közben egy lövéssel megsebesítették a pandúrok, s ez a kapott sérülés következtében meghalt.”⁷²⁵

Ehhez a közléshez kapcsolódik Kováts Antal Mit dalolt és mit dalol a temerini magyar nép című írása. Ismét Fürjes Örzse néni szólalt meg, tollba mondott Kováts Antalnak néhány nótát Rózsa Sándorról, a híres alföldi betyárról. Örzse néni sokszor személyesen is találkozott a betyárvezérrel. A „Rózsa Sándor az én nevem, Bakonyerdő szülőföldem...” a „Mikor mentem nagy Aradra, Kezem-lábom térdig vasba...” a „Balla Pétert kísérik a börtönbe...” a „Megégett a temerini kis bót...” kezdetű dalok teljes szövegén kívül néhány népdal-töredéket is találunk ebben a közleményben. (A „Megégett a temerini kis bót...” kezdetű dal szövegében felbukkan Lavács Rozi neve is, akiről Kováts Antal Mikor még Temerinben lóval nyomtattak című írásában ejtett szót.)

Kováts Antal néhány nevezetes temerini emberrel is készített beszélgetést: így Brachtl Ferencsel, egy régi, lot-haringiai lovagi család leszármazottjával,⁷²⁶ egy magyar szabadságharcos honvéd ezredes lányával, és Perczel tábornok egyik volt morkotányosnőjével, aki végigélte az 1838. évi nagy kolerajárványt, s aki még élénken emlékezett a szabadságharc napjaira is.⁷²⁷

Visszaemlékezés a temerini műkedvelők régi gárdájára, s annak működésére címmel fontos adatokat tartalmazó cikk jelent meg az újvidéki magyar napilap 1928. április 8-ai számában. A közleményből megtudjuk, hogy Temerinben Babarzy János segédjegyző és néhány fiatal tanító közbenjárására először 1892-ben alakult meg a műkedvelők társasága. Adatokat olvashatunk az első műkedvelőkről, és az akkori időkből megőrzött színlapok alapján a cikkíró közli a műkedvelők névsorát is. A műkedvelők társasága 1892-től 1903-ig tevékenykedett, eddig jegyzi fel ugyanis a pénztári napló az előadások bevételeit és kiadásait. Az első előadás A három jómadár című színdarab volt, a legnagyobb anyagi siker A peleskei nótárius színreviteléből származott. A műkedvelők társasága készítette a színpadot is, amely a cikk közzétevése idején, 1928-ban a Temerini Torna Club tulajdonában volt. Az előadások jótékony célt szolgáltak, a bevételt a szervezők a község szegényeinek segélyezésére, vagy szegény iskolásgyermek felruházására fordították. 1903. augusztus

20-án a népiskolai könyvtár megalapítása érdekében színre vitték a Túri Borcsa című darabot, s az előadás bevételének összegét, 206 koronát az iskolai könyvtár megalapítására fordították. (A könyvtár alapítólevelének aláírói között találjuk Kováts Antal nevét is.) Az alapítólevél egyébként így hangzik:

„Mi alulírottak a jövő nemzedék helyesebb és bővebb szellemi kiművelésének fontosságát ismerve, jelen alapító okmányt saját kezűleg aláírva óhajtjuk, hogy a temerini r. k. fiúnépiskola növendékei részére az 1903. évi aug. hó 20-án előadás alkalmával befolyt tiszta jövedelemből iskolai gyermekkönyvtár alapíttassék, s annak kezelése és gondozása mindenkor a r. k. tantestületre bízassék.” Az alapítólevelet Göbel Ferenc takarékpénztári igazgató, az akkori műkedvelők pénztárosa őrizte a húszas évek végén. Az egyik színlap tanúsága szerint a temerini műkedvelők „az akkori vidéki színészekkel ezek anyagi támogatására együtt játszottak”.⁷²⁸

A falu fejlődéséről és építésének körülményeiről ad képet a Temerin fejlődése az elmúlt húsz év alatt című közlemény.⁷²⁹ Az 1918. évi októberi forradalom Temerinben című írás a frontról hazatérő temerini katonák magatartását írja le. A frontról hazatért katonák állítólag „véres leszámolás”-ra készültek, feketelistára írták azoknak a községi tisztviselőknek a nevét, akik szerintük valami mulasztást vagy igazságtalanságot követtek el a szabadságolások, a rekvirálások stb. körül. A községi elöljáróság igyekezett lecsillapítani őket, és 1918. november 4-én népgyűlést hívott össze. A népgyűlésen sikerült jobb belátásra bírni az elégedetlenkedőket.⁷³⁰ A cikk szerint Kováts Antal tanító beszéde nyugtatta meg a kedélyeket.

Az egyleti szervezettség felbomlása

Az SzHSz Királyság területén működő magyar művelődési egyesületekről még nem készült átfogó, pontos kimutatás. Az államfordulat előtti évtizedekben két alkalommal vették lajstromba az egyesületeket: 1878-ban hivatalos összeírás készült valamennyi magyarországi egyesületről (Magyarország Egyletei és Társulatai 1878-ban. Kiadta a Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, Budapest, 1880.), 1912–13-ban pedig jegyzék készült azokról a magyar egyesületekről, amelyeknek jelentősebb könyvtáruk volt („Magyar Minerva”. A Magyar Múzeumok és Könyvtárak címkönyve 1912–13. Kiadta: a Múzeumok és Könyvtárak országos főfelügyelősége és országos tanácsa. Budapest, Athenaeum, 1915.).

A Délbácska számos esetben adott hírt egy-egy vajdasági magyar egyesület (olvasókör, gazdakör, legényegylet, da-

loskör, kaszinó stb.) tevékenységéről vagy megszűnéséről, e kishírek alapján azonban nem lehet képet alkotni a magyar egyleti szervezettség állapotáról. E töredékes közlésék mindenestre arra utalnak, hogy az SzHSz Királyságban a hatóságok akadályokat gördítettek a kisebbségi egyleti élet megszervezése elé: akadályozták az új egyletek létrehívását, és a legtöbb esetben nem engedélyezték a régiak felújítását. Leggyakrabban azzal érvelték, hogy az egyleti alapszabályok nincsenek összhangban valamely törvény valamely paragrafusával.

Prokopy Imre, a Magyar Párt főtitkára a húszas évek végén felhívást intézett valamennyi működő egylet vezetőségéhez, hogy küldjék be a szükséges statisztikai adatokat a szervezetek számbavétele céljából. A felhívás visszhangra talált, és a Magyar Párt vezetősége elkészítette a pontos kimutatást. Ez a jegyzék — legalábbis az ország területén — sohasem vált hivatalos dokumentummá. Prokopy Imre ugyanis 1930. szeptember 6-án panaszbeadványt juttatott el a Népszövetséghez a vajdasági magyar egyesületek elnyomása tárgyában. A Népszövetség hármashizottsága a jugoszláv kormány válaszával együtt megvizsgálta az ügyet, és jelentését közzétette a Népszövetség Journal Officiel című hivatalos lapjában; a jelentéshez csatolta azoknak a magyar egyesületeknek a jegyzékét, amelyek a jugoszláv kormány állítása szerint az 1929. évi áprilisi összeírás szerint az országban működtek.

Dr. Rados K. Béla 1933-ban ismerteti mindkét beadványt és bírálóan elemzi a jugoszláv kormány választát. A vajdasági magyar egyesületek ügye a Népszövetség előtt című tanulmányában olyan adatokat közöl, amelyek hitelessége valószínűnek látszik; a Délbácska sok-sok kishírének felsorakoztatása helyett e tanulmány fontosabb részleteit idézzük, hogy valamennyire is képet alkothassunk az 1920–1929 közötti korszak magyar egyleti életéről.

A helyzet ismertetését érdemes az említett jugoszláv kormányválasz adatainak felsorolásával kezdeni. E válasz szerint 1929 áprilisában az SzHSz Királyság területén 189 magyar egyesület működött, összesen 23 424 taggal, 1 566 000 dinár és 35 hektár föld vagyonnal. A bökkenő csak az, hogy a jugoszláv kormány e jegyzékbe felvett „22 tűzoltóegyletet, 25 bizonytalan nemzetiségű sportegyletet, sakk-köröket, 4 temetkezési egyletet, 18 vadásztársaságot” is. „Magyar kulturális egyesületek” cím alatt közölte ezeket az adatokat, nem kétséges tehát, hogy egyszerű statisztikai hamisításról volt szó. Arról nem is beszélve, hogy a diktatúra kikiáltása után igen sok egyesületet egyszerűen betiltottak; a jugoszláv kormányválasz jegyzéke nem a működő egyesületek számát tüntette

fel, hanem azokét, amelyek kérték alapszabályaik jóváhagyását.

Jellemző példaként említhetjük a szabadkai Népkör esetét. A diktatúra évében a Népkört beszüntették, s alapszabályait csupán három évig tartó sürgetés után, 1932 májusában hagyta jóvá a dunai bán (Napló, 1932. május 23.). A jugoszláv kormány oly községek egyesületeit is felsorolta válaszában, amelyekben egyszerűen nem is működhettek magyar egyesületek. Dr. Rados K. Béla Kruševlje (Körtés) község 3 magyar „kulturális” egyesületének példáját említi: ebben a faluban a válasz szerint ugyanis működött a Földmívesek Egyesülete (56 taggal), a Vadásztársaság (17 taggal) és a Temetkezési Társulat (477 taggal). „A baj csupán az, hogy az 1910. évi magyar népszámlálás szerint a község 976 összes lakosa között csupán 21 magyar volt (azonkívül 954 német).” A további megtevesztő adatok felsorolásától eltekinthetünk.

Az 1878. évi utolsó hivatalos összeírás és az 1929. évi kormányjegyzék adatait egybevetve megállapítható, hogy a múlt század második felében összesen 153, a húszas évek végén pedig összesen 101 magyar egyesület működött a mai Vajdaság területén. A 101 működő egyesület azonban, mint említettük, eléggé bizonytalan adat, hiszen olyan területekről is szó van a kormány jegyzékben, ahol magyarok alig vagy egyáltalán nem éltek. A csökkenést Rados K. Béla 50 százalékosnak mondja.

Érdemes egy pillantást vetnünk arra a jegyzékre is, amely a hiányzó egyesületeket tünteti fel. „Bizonyos nehézségekkel jár annak meghatározása, hogy pl. énekkör, olvasókör, vagy gazdasági egyesület stb. létezéséhez hány magyarra van szükség. A jugoszláv kormány által felsorolt olvasókörök között van olyan is, amely 469 magyar lakosú községben működik... az alábbiakban csak azt keressük, mely községben van 3000-en felüli magyarság olvasókör nélkül, 4000-en felüli magyarság gazdasági egyesület, 5000-en felüli magyarság énekkör, illetve kaszinó (társaskör) nélkül. Ezen az alapon a következő hiányokat találjuk:

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Hornyik Miklós: A Délbácska története (1920–1929)

	Magyarság számai ¹		Hiányzó magyar egyesület
	1910	1921	
Szabadka	55587	26749	olvasókör, kaszinó, gazd. egyes.
Zenta	27221	19464	” énekkör, kaszinó
Magyarkanizsa	16655	17127	kaszinó
Újvidék	13343	13331	” gazdasági egyes.
Óbecse	12488	.	gazdasági egyesület, kaszinó
Ada	10459	.	kaszinó, gazd. egyes., énekkör
Temerin	9499	.	énekkör, kaszinó
Nagybecskerek	9148	7508	gazd. egyesület, kaszinó, olv.
Horgos	7975	.	olvasókör, énekkör, gazdakör
Péterréve	7934	.	énekkör, kaszinó
Csantavér	7312	.	kaszinó, olvasókör, gazdakör
Kossuthfalva	6836	.	olvasókör, gazd. egyesület
Mohol	6615	.	gazdasági egyesület
Bezdan	6607	.	” ”
Szenttamás	6031	.	énekkör, gazdakör, kaszinó
Nagykikinda	5968	4122	gazdasági egyesület
Kishegyes	5885	.	énekkör, olvasókör, kaszinó
Törökbecse	5287	.	énekkör, gazdakör, kaszinó
Martonos	4969	.	gazdasági egyesület
Torontálvásh.	4848	.	olvasókör, gazdasági egyes.
Bajnok	4307	.	olvasókör
Torontáltorda	4251	.	olvasókör, gazdasági egyes.
Bácsföldvár	3934	.	énekkör
Versec	3890	2433	olvasókör
Székelykeve	3869	.	”
Magyarcsernye	3849	.	”
Bácsfeketehegy	3799	.	”
Pancsova	3364	.	”
Felsőmuzslya	3247	.	”
Pacsér	3208	.	”
Bácskertes	3179	.	”
Gombos	3008	.	”

¹ A ponttal jelzett községben a magyarság számát nem közölte a szerb hivatalos népszámlálás.

Dr. Rados K. Béla felsorolta mindazoknak a magyar kulturális egyesületeknek a nevét is, amelyek az 1912–13. évi kimutatás szerint működtek, a jugoszláv kormány kimutatásából pedig hiányoztak.⁷³¹ A hiányzó egyesületek sorában találjuk a nagybecskereki Délmagyarországi Tanítóegylet, a Torontálmegyei Gazdasági Egyesület, a fehértemplomi Munkás Önképzőkör és Olvasóegylet, a zombori Bácsbodrogszegi Gazdasági

Egyesület, a pancsovai Művelődési Kör, a törökkanizsai Gazdakör nevét is.

A magyar egyesületi és társadalmi élet húszas évekbeli statisztikája nem tükrözi azokat az állapotokat, amelyek közepette az egyletek működtek. Csupán két példát említünk a hatósági-rendőri cenzúra jellemzésére. „Zomborban egy színjelölés alkalmából a kulisszák virágdíszítésének zöld leveleit; is kékre kellett átfesteni, mert a zöld szín a magyar trikolornak egyik színe.”⁷³² S a másik példa: „A zsidó ifjúsági egyesületeknek megtiltották, hogy Max Nordau ‚Dr. Kohn‘ című darabját magyar nyelven előadja. A közoktatásügyi minisztérium művészeti osztályának főnöke azt tanácsolta az egyesületnek, hogy a darabot adják elő zsidó jargonban (jiddisül) vagy héber nyelven, akkor semmi akadályt nem gördítenek az előadás megtartása elé.”⁷³³

A Délbácska 1923 áprilisában vezércikket közöl Politikai párt, vagy kultúrszövetség? címmel, és megállapítja, hogy a Magyar Párt és a magyarság „politikai küzdelme még hosszú ideig nem számíthat számottevő sikerre”. „A magyarságnak be kell látnia, hogy különösen nehéz viszonyok között kísérletezik egy politikai program megvalósításával... A politikai szervezkedéssel — minden tapasztalatunk ezt mutatja — nem lehet megteremteni és nem lehet biztosítani a magyar egységet... ha a politika útjai erre nem alkalmasak, a magyar kultúra erőivel kell minden magyar akaratot egybefonni. Pótoljuk a könyvtárainkat, az iskoláinkat, építsünk vártát a magyar szónak, neveljük erősre és nagyra a magunk kultúrájába vetett hitet: alakítsuk meg a vajdasági magyarság kultúrszövetségét, amelyben a magyar szó legyen az egyetlen kapocs a félmillió magyarországi között”.⁷³⁴

A jugoszláv hatóságok azonban nem engedélyezték a magyar kultúra központosítását, azaz központi megszervezését. A Délbácska a Magyar Párt kudarcait látva, állandóan szorgalmazza a vajdasági magyar kultúrszövetség megalakítását, és számtalan érvet sorakoztat fel, hogy meggyőzze olvasóit e terv végrehajtásának szükségességéről.⁷³⁵ Majd minden kisebbségi tárgyú cikkében felemlíti a kultúrszövetség megalakításának tervét, 1925 júliusában azonban már beérné egy kisebb hatóságú szervezettel is: Vajdaságban, írja, egyetlen nagyobb kultúrintézmény van, a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület, s ennek mintájára meg kellene alakítani a Bácskai Magyar Közművelődési Egyesületet is.⁷³⁶ Később visszatér eredeti indítványához, a „magyar kultúra országos megszervezését” szorgalmazza,⁷³⁷ 1926 augusztusában pedig az Országos Magyar Közművelődési Egyesület megalakításán fáradozik.⁷³⁸

Kulturális szabadság című vezércikkében felpanaszolja,

hogy Vajdaságban „sok helyütt egyszerűen nem engedélyezik a magyar műkedvelői előadásokat”,⁷³⁹ egy másik vezércikkében pedig arról informál, hogy Milan Groll közoktatásügyi miniszter rendeletére „kisebbségi nyelven műkedvelői előadást csak a közoktatásügyi minisztérium szépművészeti osztályának engedélye alapján lehet bemutatni”.⁷⁴⁰ Gyakran szóvá teszi, hogy a hatóságok megakadályozzák a magyar egyesületek működését; így például megírja azt is, hogy a bácskai tartomány jogügyi referense megtagadta az újvidéki Református Olvasókör alapszabályának jóváhagyását.

A hatósági beavatkozást az elemi iskolai törvény egyik szakasza szentesítette: e törvény 157. paragrafusa ugyanis feljogosította „a közoktatásügyi minisztert, hogy a miniszterelnökkel, a hadügyi és tengerészeti, valamint a közlekedésügyi miniszterrel is egyetértésben” mindenütt, ahol „nemzeti és államérdek azt megköveteli, minden hasonló vagy ugyanazon célú egyesületek faji jellegükre és nyelvükre való tekintet nélkül egyetlen egyesületté olvaszthatja egybe, amely azután természetesen szerb vezetés alatt fog állani”.⁷⁴¹ A Délbácska 1928 júniusában közli, hogy Újvidéken egységes kultúrszövetség megalakítását vették tervbe, s nyomban leszögezi: „nem lehet az autonóm egyesületek fölé... egy ellenőrző szervet (helyezni), mert ez idővel sok visszásságnak lehet az előidézője.”⁷⁴² Később így ír: „Az egyesületi autonómia veszélyén kívül van egy másik súlyos ok is, ami miatt csak a legélesebb ellenzéki álláspontra helyezkedhetünk a kultúrszövetséggel szemben és ez az, hogy hatósági nyomással akarják életre hívni.”⁷⁴³ Újvidék polgármestere cáfolni igyekszik ezeket az érveket: „A Kultúrszövetségnek nincs agresszív tendenciája a kisebbségekkel szemben, s egyáltalában nem sérti az egyesületek autonómiáját”, s magyarázatképpen hozzáfűzi: „Novisád még nem olyan nagy, hogy mindenki akkor rendezhet hangversenyt, amikor akar, de nem is olyan kicsi, hogy ne ártassunk egymásnak”, és együttműködésre szólítja fel a polgárokat: „...ne konkuráljunk egymásnak, s ha csak lehet, támogassuk egymást”.⁷⁴⁴ A Kultúrszövetség megkezdte munkáját, de nem sokkal ezután a királyi diktatúra dokumentumai látnak napvilágot a lap hasábjain, s 1929 márciusában a Délbácska szükszavúan közli: „a Beltéri Katolikus Kör és a Katolikus Gazdakör elnöksége... értesítést kapott a noviszádi rendőrfőkapitányságtól, hogy a bácskai főispán... rendelete alapján betiltja (a két kör) további működését”.⁷⁴⁵ A két egyesület irattárát és pénztárát három napon belül át kellett adni a rendőrségnek.

A legtöbb magyar egyesület hasonló sorsra jutott.

A mondottakhoz az is hozzátartozik, hogy az állam bőségesen dotálta a szláv egyesületek működését, a kisebbségi egy-

leteket azonban semmilyen pénzsegélyben nem részesítette, ellenkezőleg, „vigalmi adó” címén bevételük jelentékeny részét egyszerűen elvonta. A Délbácska egy alkalommal közli az újvidéki szubvencionált intézmények és egyesületek címjegyzékét, amelyből az derül ki, hogy a város 1928-ban majd félmillió dinárt fordított egyesületeinek segélyezésére, de a kisebbségi egyesületek egy krajcárt, illetve egy parát sem kaptak ebből az összegből.⁷⁴⁶

Új egyletek megalakításáról mindössze két hír számol be a lap hasábjain. 1927 márciusában Zsablyán Magyar Olvasókör alakult,⁷⁴⁷ 1927 áprilisában pedig Verbászon megkezdte működését a Katolikus Kör. A kisebbségi kulturális helyzet jellemző példaként a verbászi Katolikus Körnek például „nemzetiségi és valláskülönbség nélkül” mindenki tagja lehetett.⁷⁴⁸

Zenei téren valamivel többet sikerült elérni, mint általános kulturális téren. 1927 áprilisában Prokopy Imre felhívást intéz az ország területén működő valamennyi magyar dalárda vezetőségéhez, hogy a dalegyesületek pontos adatait juttassák el címére.⁷⁴⁹ A felhívás szerint erre azért van szükség, hogy a szervezők előkészítsenek „egy nagyszabású vajdasági dalárda-verseny”-t. Egy évvel később megalakul a Jugoszláviai Magyar Dalszövetség, zombori székhellyel. Elnökévé a zombori Iparos Dalárda vezetőjét, Zwirschitz Károlyt választották meg.⁷⁵⁰ S 1928 októberében Óbecsén megrendezik a magyar daloskörök versenyét.⁷⁵¹

A zenei élet eseményei közül egy 1923. évi újvidéki adomány-gyűjtés érdemel figyelmet. Holt lelkek című vezércikkében a Délbácska az újvidéki magyarság közönyét ostorozza: a városban akció indult, hogy adományokból elkészítsék Lányi Ernő zeneszerző-szobrát, a polgárok azonban nemigen adakoztak erre a célra. Később eredményesebb volt a gyűjtés, de a lap arról már nem közölt hírt, hogy a tervezett szobor elkészült-e. Mindössze annyi történt, hogy 1926 márciusában az újvidéki Beltéri Katolikus-Körben kultúrestélyt rendeztek a neves zeneszerző emlékére.⁷⁵²

A Délbácskát szüntelenül foglalkoztatta a zenei anyanyelv kérdése is, persze nem abban az értelemben, ahogyan ma fogalmazunk. Gyakran ír arról, hogy egyes községekben, falvakban megtiltják a magyar nóták éneklését, a húszas évek második felében pedig a divatozó kuplémuzsikát bírálva azt állapítja meg, hogy „fogytán van a magyar nóta a Bácskában”.⁷⁵³

Nem tesz éles különbséget műdal és népdal, olcsó szórakozás és magas művészet között, s ez érthető is. A húszas években Vajdaságban a magyar amatőr előadások megszervezése is igen nagy nehézségekbe ütközött, s ilyen körülmények kö-

zött elitkultúrát hirdetni azonos lett volna az anyanyelvi kultúrától való lemondással. A Délbácska tehát hiányolja az egyszerű magyar nótát is, de természetesen tisztában volt az-
zal is, hogy „a szervezett magyar karének” sokkal fontosabb a kocsmai mulatozásnál.⁷⁵⁴

Zenei téren, úgy látszik, nem volt ellentét „többség” és „kisebbség” között. 1926 októberében az Újvidéki Zeneegyesület ünnepi hangversenyt adott a Szerb Nemzeti Színházban, s a műsorban az újvidéki Református Egyházi Énekkar és a Magyar Dalegylet is fellépett,⁷⁵⁵ 1927 szeptemberében pedig az újvidéki Polgári Daloskör serlegavató ünnepélyén szerb és német énekkarok is szerepeltek. Ezt a napot a Délbácska — túlradó hangulatban — a dal örömmünnepeinek nevezi.⁷⁵⁶

A lapban híreket olvashatunk új daloskörök megalakulásáról, illetve régiak felújításáról: az újvidéki Polgári Magyar Daloskör, a temerini Iparos Dalárda, a bácsföldvári Daloskör újraalakul, Péterrévén pedig Dalárda születik. Az óbecsei Polgári Magyar Dalkör, fennállásának 40 éves jubileuma alkalmából, 1928 október 7-én „szerb és magyar dalosversenyt” rendezett.⁷⁵⁷

A zenei élet eseményeiről az újvidéki magyar napilap szűkszavúan írt, zenekritikát csak elvétve közölt.

Színházi dolgok

A Délbácska Magyar Színház című vezércikkében olvashatjuk: „A jugoszláviai magyar színészet ma hőskorát éli. Évek, esetleg évtizedek múlva csodálattal fogják olvasni nemcsak utódaink, hanem még magunk is a régi elsárgult újságlapokat, amelyek arról a nagy küzdelemről szólnak, amit a magyar kultúra s nem utójára a magyar színház érdekében folytattunk.”⁷⁵⁸

A küzdelem csakugyan nagy küzdelem volt, s a kor a jugoszláviai magyar színészet hőskora. A két háború közötti időszakban az államhatalom egyszerűen megakadályozta, hogy a magyarságnak hivatásos színháza legyen. Megakadályozta a műkedvelő egyesületek munkájának egybehangolását is; felszámolt minden olyan szerveződést, amely a jugoszláviai magyar kultúra intézményesítését szolgálhatta volna. A Délbácska utódja, a Reggeli Újság a harmincas években eredményesen munkálkodott az egyesületi élet felélesztésén, de a húszas években erre még nem volt lehetőség. Gyakran ennél kevesebbre sem.

Azokban a nagyobb városokban, amelyekben a magyarság jelentékeny számban élt, s ahol egyidejűleg több magyar művelődési egyesület is működött, a rendőrfőkapitányság, a főispán vagy valamely más hivatali instancia arra törekedett, hogy csökkentse a magyar egyesületek számát. A vidéki kisebb településeken községenként engedélyezett egy-két műkedvelő egye-

sületet a városi kulturális gócotak azonban fel akarta számolni.⁷⁵⁹ Némely esetben olyan indoklással tiltották be a magyar előadásokat, hogy elvonják a közönséget a szerb színháztól.⁷⁶⁰ Igen sok egyesület bezűntetését formai okokra hivatkozva rendelték el, engedélyezett előadások esetében pedig az is előfordult, hogy csupán egyetlen alkalommal engedtek színre vinni egy-egy színdarabot.⁷⁶¹

Az alig-alig megtűrt magyar egyesületek roppant hátrányban voltak a szerb egyesületekkel szemben. Nemcsak, hogy szubvenciót nem kaptak, de bruttó bevételük 45, később 33 százalékat adó címén be kellett fizetniük, ezenkívül minden előadás után 300 dináros illetéket kellett fizetniük a rendőrségi engedély kiváltásakor.⁷⁶²

Újvidéki magyar színház címmel 1921 márciusában fontos adatokat tartalmazó cikk jelent meg a Délbácskában:

„Amióta Nádassy szabadkai színigazgató 1918 őszén itt hagyta Újvidéket, városunkban elnémult a magyar Thália. Az 1918-as nyár folyamán még láttuk egynéhány vendégszereplő társaság előadásait, a forradalom óta azonban a magyar színházi élet teljesen pang. Itt-ott egynéhány lelkes műkedvelő rendezett ugyan többé-kevésbé jól sikerült színielőadást, de a tulajdonképpeni igazi színművészetet már három év óta nem élvezheti Újvidék magyar közönsége.

Pedig hogy a 13 000 magyart számláló Újvidéknek erre szüksége van, az kétségtelen. Újvidéknek azelőtt se volt állandó magyar színháza, de pótolták Újvidék kulturális életének ezt a hiányát az egyes vidéki színtársulatok időnkénti egynéhány hónapig tartó látogatásai. Ide jöttek Szabadkáról, Pécsről, Szegedről, s ha nem is nyújtottak annyit, mint egy budapesti színház, mégis nagy hiányt pótoltak. (...)

Aztán jött a forradalmi ősz, mikor államok, császárságok buktak, mások meg születtek. Mindenki előszedte a fiók-ból okmányait, hogy megnézzé, hová tartozik, milyen államhoz. Ezekben a zavaros napokban mentek el Újvidékről Nádassyék is. Ez volt az utolsó magyar színház Újvidéken. Azóta nincsen nekünk sem, Szabadkának sem színháza.

Jött az átmeneti idő, midőn a határok Magyarországgal el voltak zárva, színtársulatot tehát összehozni sem lehetett. Az egész Vajdaságban azóta a magyar Múzsza hallgat.

Most azonban híreket kaptunk Budapestről, (hogy) nem sokára mi sem fogjuk már a magyar színházat nélkülözni. Bruckner direktor, a ‚Délvidéki Színtársulat‘ volt igazgatója már a legközelebbi időben jugoszláviai turnéra készül. Tervbe vette elsősorban Zombort, aztán Szabadkát és Újvidéket. A zombori városi hatóságoktól már engedélyt is kapott vendégszereplése megtartására...⁷⁶³

Sem Bethlen-Bruckner László, sem más színigazgatók nem kaptak vendégszereplési engedélyt Vajdaság területére az SzHSz Királyságban. A hatóságok a jugoszláviai magyarság számára csak „az egyéni boldogulás útját” vélték járhatónak, minden „tömörülést”, „egységre való törekvést”, minden szerveződést gyanakvással szemléltek. Stevan Adamović (illetve ahogyan a Délbácska írta: Adamovich István) főispán 1921 márciusában ezt nyíltan meg is mondta a Délbácska munkatársának: „...az egyedüli helyes út az, hogyha a magyarok a létező állameszmét elfogadva, minden külön politikai tömörüléstől eltekintve, csak az egyéni boldogulásnak útját keresik”. A cikkíró ugyanitt elmondja azt is, hogy a beszélgetés végén a magyar színház ügye iránt érdeklődött, de a főispán szerint ez a kérdés „nem tartozik szigorúan az ő hatáskörébe, s mindezideig hozzá ez ügyben senki sem fordult”.⁷⁶⁴

A későbbi években számtalan kérelem érkezik a főispáni hivatalhoz, a belügyminisztériumhoz, a belügyminisztérium szépművészeti osztályához, s jöllehet szigorúan e hivatalok hatáskörébe tartozott az engedély kibocsátása, az engedély nem érkezett meg. A Magyar Párt is kitartóan kérelmezte és követelte a hivatásos, állandó magyar színház engedélyezését, követeléseit azonban a hatóságok rendre elutasították.

1922 novemberében a Délbácska megírja, hogy a becskerek-i műkedvelő színtársulat nem kapott játszási engedélyt,⁷⁶⁵ három nappal később pedig azt is, hogy a becskerek-i magyar színtársulatot a belgrádi sajtó „irredenta” magyar kultúrintézménynek minősítette.⁷⁶⁶

1923 áprilisában, húsvét napján a vajdasági magyar műkedvelők valóságos színjátszó szemlét rendeztek, tudniillik Újvidéken, Szabadkán, Topolyán, Szenttamáson, Péterrévén, Becskerekén és Óbecsén egyidejűleg nagyszerű színelőadásokat tartottak.⁷⁶⁷ A Délbácska ezt az alkalmat is megragadja, hogy a hivatásos magyar színház problémájáról szólhasson. A kolozsvári Keleti újság híradása nyomán arról tudósít, hogy Fekete Mihály, a marosvásárhelyi magyar színtársulat igazgatója játszási engedélyt igyekszik szerezni Vajdaság egész területére,⁷⁶⁸ 1923 őszén pedig arról értesíti olvasóit, hogy lesz magyar színtársulat Vajdaságban, mert Fekete Mihály színigazgató megkapta a játékendedélyt.⁷⁶⁹

Valami okból azután mégsem kapta meg.

A lap egyik cikkéből megtudjuk, hogy Nikola Pašić miniszterelnök kezdetben támogatta a vajdasági magyar színház felállításának gondolatát.⁷⁷⁰ Nádassy József, a szabadkai magyar színtársulat egykori igazgatója elmondta a szegedi Friss Hírek munkatársának, hogy „a magyar színház felállítására vonatkozó tervét maga Pasics miniszterelnök is támogatta, de a túlzó nacionalisták ellenkezésén ez a terv hajótö-

rést szenvedett”. Nádassy nyilatkozatából kiderült az is, hogy „1918-ban játszott utoljára hivatásos magyar színész Jugoszláviában”, s hogy ő volt az utolsó magyar színigazgató Vajdaságban.

Nádassy 1921-ben tárgyalásokat folytatott Jugoszláviában, és engedélyt kért „egy magyar színtársulat letelepedésére”. Ha tervbe vett tárgyalásai most (1923-ban) sikerrel járnának, a pécsi színházi felszereléssel és egy jól megszervezett színtársulattal Szabadkára fog utazni.⁷⁷¹

A Délbácska vezércikkek sorában tárgyalja a magyar színház kérdését. A magyar színház című írásában olvashatjuk: „Az asszimilációs politika terén az utódállamoknak egyáltalán nincs mit egymás szemére vetniök, mégis; meg kell akadnunk azon, hogy e téren, úgy az iskolapolitikának, mint a magyar színház gondolatának és programjának következetes kipusztításával az S.H.S. állam az elsőség pálmáját igyekszik elnyerni. Könnyű volna itt közhelyeket emlegetnünk, hogy a színház ‚kulturális szükséglet’, s még könnyebb volna hivatkoznunk arra, hogy a magyar színház a békeszerződésben is biztosított kultúr jog.” A cikk bevezetőjéből arról tájékozódhatunk, hogy a romániai és a csehszlovákiai magyar lapok tizennégy magyar színház eseményeiről tudósítanak. A Bácska múltja viszont: „megállott a vándorszínészetnél...”⁷⁷²

1923 novemberében a minisztertanácsnak kellett volna döntenie a magyar színház ügyében, de a vajdasági radikálisok egységesen fellépnek a színházalapítási javaslat ellen.⁷⁷³ Az újvidéki Zastava indoklása meglehetősen egyszerű: szó sem lehet arról, hogy a vajdasági magyarok színházat kapjanak, hiszen „a magyarok szállítják a merénylőket”.⁷⁷⁴ Néhány nappal később ugyancsak az újvidéki Zastava homlokegyenest ellenkező kijelentést tesz: „Adjunk a magyaroknak színházat!” Megindoklása ezúttal így hangzik: „A megalégedett nemzet nem lehet lázadó.”⁷⁷⁵

1924 februárjában arról számol be a Délbácska, hogy a buda-temesvári színtársulat volt igazgatója tárgyalásokat folytat Belgrádban, és hogy a színházi „koncessziót” valószínűleg szabadkai polgár fogja megkapni.⁷⁷⁶ A tárgyalások hírére az újvidéki Zastava nekiment a szabadkai magyar színház alapítási tervének.⁷⁷⁷

A Délbácska 1924 júliusában arról ír, hogy a kulturális együttműködés az egyetlen lehetséges út, de az elutasító nacionalizmus torlászokat emelt ezen az úton: Újvidéken „A három nyelv három kultúrát ápol, és ez a három kultúra kiegészíthetné egymást, ha a rövidlátó és szenvedélyes türelmetlenség nem verne mindig éket a kultúrák ölelkezése közé”.⁷⁷⁸ A Zastava cikkírója, úgy látszik, élénk figyelemmel olvasta

a Délbácska cikkeit, mert siet megjósolni: „a magyarok nem fognak engedélyt kapni a színházra”.⁷⁷⁹

1924 augusztusában a belgrádi kultuszminisztériumban már tizennyolc magyar színtársulat játszási engedélyének elutasítása hevert Pribičević közoktatásügyi miniszter fiókjában.⁷⁸⁰

Faragó Ödön szlovenszkói magyar színigazgató 1925 januárjában kívánt vendégszerepelni Vajdaságban, az ő kérvénye volt a tizenkilencedik, amelyet elutasítottak.⁷⁸¹ A huszadik egy szabadkai „vállalkozó”, akit a Délbácska nem nevezett meg.⁷⁸²

Hosszadalmas és fölösleges elsorolni mindazokat a kifogásokat, amelyek miatt a magyar színház felállítására vonatkozó kérelmeket a belügyminisztérium elutasította. Egyebek között az is szerepelt a kormány indoklásaiban, hogy ha egy magyar színtársulat játszási engedélyt kapna Újvidéken vagy Vajdaságban, e precedensre való hivatkozással „hasonló követeléssel lépnének fel a Dalmáciában élő olaszok is”.⁷⁸³ Sok azonos tartalmú cikk után a Délbácska múltbeli tényeket igyekszik érvként felhasználni:

„Húsz év előtti noviszádi újság került tegnap a kezünkbe... A városi tanács javaslatára a törvényhatósági bizottság hatezer korona segélyt szavazott meg a szerb színtársulatnak egy idényre, mivel ugyanannyi segélyt kap a magyar társulat is. Húsz év előtt tehát nem tettek különbséget Újvidéken színház és színház, kultúra és kultúra között. És ezt nem is tartották érdemnek, hanem természetes dolognak...”⁷⁸⁴

1927 szeptemberében vezércikket közöl A magyar színészet címmel: „...a Vajdaság magyar népe kilenc esztendő óta nem hallhatott és nem láthatott hivatásos színészeket”.⁷⁸⁵

Ennek — miként minden más kisebbségi sérelemnek — politikai okai vannak: „A politika akadályozza meg a hivatásos magyar színészek bevonulását a Vojvodinába, aminthogy politikai okok akadályozzák meg a magyar földnélküliek földhöz jutását.”⁷⁸⁶

A Délbácska 1927 októberében hírt ad arról, hogy „Földessy Sándor, a vajdasági magyar színtársulat igazgatója október 25-én kezdi meg előadásait Somborban, az ottani városi színházban. Somborban hat hétre tervezi szereplését Földessy. Előadásait a Bajadér című operettel kezdi meg”.⁷⁸⁷

„A háború után most vonul be először magyar színtársulat a Vojvodinába.”⁷⁸⁸ Tíz nappal később az újvidéki magyar napilap már arról kénytelen írni, hogy a vajdasági magyar színtársulat a cenzúra miatt nem kezdhette meg előadásait: „A közoktatásügyi miniszter egyik régebbi rendelete értelmében mindazokat a színdarabokat előzetes cenzúra alá kell bocsátani, amelyek nem államnyelven kerülnek színpadra.”⁷⁸⁹

S a megdöbbentő hír: nem volt elegendő a belügy- és közoktatásügyi minisztérium engedélye — a magyar színésze-

ket kiutasítják az országból. Megszűnik tehát a vajdasági magyar szintársulat, mielőtt még megkezdene munkáját. Zomborba ugyanis olyan utasítás érkezett, hogy „a rendőrség kedden reggel tegye át a határon a nem jugoszláviai illetőségű színészeket”. Ez a hír „határtalan izgalmat” váltott ki a városban és Vajdaságban.⁷⁹⁰ Dr. Strelitzky magyar párti és Andrić radikális párti képviselő intervenál a magyar színészek érdekében, s a miniszterelnök ígéretet tesz, hogy „ezt az ügyet véglegesen rendezni fogja.”⁷⁹¹ Be is váltja ígéretét, tudniillik csakugyan „véglegesen” rendezi az ügyet: a színészeket véglegesen kiutasítják az országból.⁷⁹² A kiutasítást elrendelő végzést Vukičević miniszterelnök utólag jóváhagyja, s a Délbácska ezzel a vajdasági magyar színjátszás ügyét végérvényesen elveszettnek tekinti.⁷⁹³ A magyar színészek 1927. november 24-én délután 4 órakor hagyják el az országot; ezzel egyidejűleg Zomborban a nacionalisták a magyar színház ellen tüntetnek.⁷⁹⁴

A Magyar Párt képviselői folytatják mentőakciójukat, s a zombori főispán ígéretet tesz arra, hogy megkísérli kieszközölni a kiutasító rendelet visszavonását.⁷⁹⁵ Néhány nappal később a belgrádi Vreme közli, hogy valami félreértésről lehet szó, a magyar színészeket nem utasították ki az országból, csak „megvonták tőlük a tartózkodási engedélyt”, az iparfelügyelőség ugyanis nem egyezett bele a magyar színészek további itt tartózkodásába.⁷⁹⁶

A Magyar Párt képviselői nem az iparfelügyelőségnél, hanem a felettes hatóságoknál folytatják intervenciójukat, és Predrag Lukic bácskai tartományi főispán — valószínűleg megelégtelte a zaklatást — megígéri a Magyar Párt vezetőségének, hogy „kedvezően intézi el az ügyet, és ebben az értelemben utasította is az alantas közigazgatási hatóságokat”.⁷⁹⁷

A miniszterelnök, a belügyminiszter, a közoktatásügyi miniszter, a bácskai tartományi főispán és a zombori főispán „közbenjárása” elégtelennek bizonyul, s beigazolódik a Délbácska jóslata: az SzHSz Királyságban a vajdasági magyar színjátszás ügye végérvényesen elveszettnek mondható.

A Szerb Nemzeti Színház és a magyar műkedvelő előadások

A Délbácska eléggé rendszeresen írt az Újvidéki Szerb Nemzeti Színház előadásairól és problémáiról. A színházi idények elején és végén beszámolt a műsorterről, illetve összegezte az eredményeket. Több alkalommal írt az újvidéki szerb színház gondjairól, a színészek és a zenészek súlyos anyagi helyzetéről.⁷⁹⁸ Nyomorral fizetik a novisadi színészeket című írásából azt is megtudjuk, hogy a zenészek

„bérmozgalmat” indítottak.⁷⁹⁹

A jubileumokról sem feledkezett meg: 1921 júniusában a Színház 60 éves jubileumáról.⁸⁰⁰ 1923 decemberében a Kosta Trifković-émlékünnepről írt.⁸⁰¹ Rokonszenvvel emlékezett meg az újvidéki szerb színészekről,⁸⁰² a jól sikerült előadásokról. Híreiből megtudjuk azt is, hogy a magyar darabok kivétel nélkül nagy sikert arattak a Szerb Nemzeti Színház előadásában: így egyebek között a Csárdáskirálynő,⁸⁰³ Szigeligeti A cigány című színműve,⁸⁰⁴ Lehár Frasquita c. operettje,⁸⁰⁵ Gárdonyi Géza A bor c. népszínműve.⁸⁰⁶ Lengyel Menyhért Antónia c. háromfelvonásos vígjátéka⁸⁰⁷ és Molnár Ferenc Játék a kastélyban c. vígjátéka.⁸⁰⁸ „Az összes darabok közül Molnár Ferenc Játék a kastélyban c. vígjátékát mutatták be legtöbbször a noviszádi (Szerb) Nemzeti Színházban.”⁸⁰⁹

Az újvidéki Szerb Nemzeti Színház a húszas években súlyos anyagi gondokkal küszködött, s a Délbácska teljes megértéssel írt erről. A színház szubvencióját felére csökkentették, az operett-társulat működését pedig felfüggesztették.⁸¹⁰ Már 1923-ban segélygyűjtés kezdődik a Színház megmentése érdekében, s a Délbácska nem mulasztja el megemléteni: „Újvidék, a szerb Athén 5000, Temerin, a vagyontalan magyar parasztok falva 7020. dinárt gyűjtött a Szerb Nemzeti Színház felsegélyezésére”.⁸¹¹ Később is adatokat közöl a segélygyűjtésről, s az újvidéki polgárok közönyét bírálva kimondja: „egészen szimpla kis vidéki város vagyunk”.⁸¹²

A korabeli vajdasági szerb sajtóban a Színház válságával kapcsolatban olyan hírek jelentek meg, hogy a magyar közönség „bojkottálja” a Szerb Nemzeti Színház előadásait. A Délbácska enyhe iróniával így válaszol: „Hogy lehet az, hogy a szerb közönség itt — az újvidéki Szerb Nemzeti Színházban — magyarul hogyvoltoz és éljenez, amikor mindenki tudja, hogy a noviszádi magyarság bojkottálja a Szerb Nemzeti Színházat?...”⁸¹³

A Színház súlyos anyagi helyzetét a szerb sajtó bojkottal, rossz műsorpolitikával, színvonalatlan előadásokkal, belső torzsalkodásokkal indokolta meg, a Délbácska azonban más véleményen volt: „...azelőtt sem tudott két hónapnál hosszabb ideig játszani Novisadon sem a szerb, sem a magyar színház”.

1924-ben hírt ad arról, hogy a színügyi bizottság ülésén olyan kérelmet tárgyal majd a vezetőség, amely szoros összefüggésben a Színház pénzügyi szanálásának kérdésével, magyar előadások megrendezését is indítványozza. A hír érdekessége az, hogy erre a tanácskozásra meghívták a kisebbségi sajtót is.⁸¹⁴

Az újvidéki magyar műkedvelők hetenként egy előadást akartak tartani a Színházban, kérelmük azonban „teljesíthetetlen” volt: „...nincs egyetlen mód arra, hogy a novisadi színházban kisebbségi nyelven lehessen előadást tartani. A kultuszminisztérium ebbe még akkor sem egyeznék bele, ha csak ilyképpen volna lehetséges a színház állandó válságát megoldani”.⁸¹⁵ A város a megoldást végül is abban ismeri fel, hogy megadóztatja a mozilátogató közönséget.⁸¹⁶

1925 júliusában a Színház vezetősége ígéretet tesz, hogy a nemszláv közönség kívánságait is tekintetbe veszi a műsorterv összeállításakor, s a színház-ügyében küldöttség keresi fel a közoktatásügyi minisztert.⁸¹⁷ Augusztusban még olyan hírek jelennek meg a Délbácska hasábjain, hogy a Színház anyagi gondjainak enyhítése érdekében magyar előadások is a műsorán szerepelnek majd⁸¹⁸ a közoktatásügyi minisztérium azonban hajlíthatatlan.⁸¹⁹

Dragomir Krančević színművész művészi pályafutásának 25 éves jubileuma alkalmából a Délbácska az államfordulat előtti évek művelődési életét idézi, s elmondja, hogy a magyar és a szerb színművészet szépen kiegészítette egymást, mivel a hatóságok akkoriban nem ismertek különbséget magyar és szerb kultúra között.⁸²⁰ 1927 februárjában az operett-társulat működésének egy évig tartó szüneteltetése kerül szóba, s a Színház barátai — közöttük szép számban magyarok — akciót indítanak az operett fenntartására.⁸²¹ S ismét felmerül a terv, hogy hetenként legalább egy magyar nyelvű operettelőadást tartsanak a Színházban, de ez a terv ezúttal sem valósul meg.⁸²²

1928 januárjában, más megoldás híján, döntés születik arról, hogy „felosztatják” az újvidéki Szerb Nemzeti Színházat, olyanformán, hogy egyesítik az eszéki színházzal, s vidéki körútra indítják; a vezetőség ebben látta a pénzügyi nehézségek elhárításának módját.⁸²³ 1928. január 23-án a hajnali órákban azonban tűz üt ki a Színház zsinórpadlásán, percek alatt elharapózik, és teljesen elpusztítja az épületet.⁸²⁴ A Délbácska nagy teret szentel a tűzkatasztrófának, s önzetlenül szorgalmazza az új színház felépítését.⁸²⁵

Az ország egyik legrégebb kultúrintézménye fedél nélkül marad, s 1928 áprilisában ismét az eszéki színházzal való „egyesítése” kerül napirendre.⁸²⁶ A diktatúra kikiáltásának évében, 1929 májusában arról ad hírt az újvidéki magyar napilap, hogy a Szerb Nemzeti Színházat tízmillió dinár költséggel építik fel, Dragiša Brašovan építész tervei szerint. (Ezt megelőzően, 1928 augusztusában Furcsaságok a noviszadi színház építése körül címmel a Délbácska szakcikket közöl Tomán Károly okleveles építész tollából.)⁸²⁷

Nem csupán a magyar színházzal, a magyar színelőadá-

sokkal és a magyar műkedvelő egyletekkel nem volt kibékülve a korabeli kormányzat; a magyar operett sem nyerte meg tetszését. A Délbácska nem hazai, hanem angliai hírforrásból értesül arról, hogy a közoktatásügyi minisztérium az ország területén be szándékozik tiltani a magyar operetteket: „A Daily Mail-nek jelentik Beogradból: A jugoszláv közoktatásügyi miniszter legközelebb rendeletet fog kibocsátani, amelyben az összes jugoszláv színházak igazgatóit felszólítja, hogy sürgősen vegyék le műsorról az osztrák—magyar operetteket, mert az ilyen előadások sértik a nyilvános ízlést.”⁸²⁸ A szerkesztőség egyetlen szellemes kérdéssel kommentálja a hírt: „Ezekután csak arra vagyunk kíváncsiak, milyen operetteket is fognak ezentúl előadni a jugoszláviai színházak?”⁸²⁹

Két hónappal később az a hír érkezik a fővárosból, hogy betiltották a Víg özvegy című filmet, s hogy a közönség körében „nagy port vert fel” ez a rendelet. A Víg özvegy című film betiltását azért rendelte el a cenzúra, mert „állítólag sérti a volt montenegrói udvar tekintélyét”.⁸³⁰

1927 áprilisában az eszéki színház igazgatója helyiséget bérel Belgrádban, ahol az eszéki operett-együttes nagyobb részt magyar operetteket kíván bemutatni (a Marica grófnőt, a Mágnás Miskát, a Bajadért, a Csárdáskirálynőt stb.).⁸³¹ Nem sokkal ezután olyan hírt olvashatunk a lapban, hogy a közoktatásügyi minisztérium betiltotta az eszéki együttes előadásait.⁸³² Ennek elvi értelemben ellentmond egy másik cikk, amely szerint a fővárosban a magyar operetteknek nagy sikerük volt, egy-egy magyar operett telt ház előtt került színre.⁸³³ 1928 októberében Apatinban a tizennégy előadást megért Marica grófnőt a hatóság betiltja. Az előadást az apatini férdfidalárda rendezte, s a betiltást a helybeli hatóság semmivel sem indokolta meg.⁸³⁴

A vajdasági magyar műkedvelő előadásokról a Délbácska rendszertelenül írt, ezek a hírek azonban mégsem érdekeltek, ismeretükben feltérképezhetővé válik a vajdasági magyar műkedvelő színjátszás repertoárja. Az újvidéki magyar napilap elsősorban az újvidéki és a környékbeli műkedvelő előadásokról számolt be, a szabadkai Népkör, a nagybecskerek-i színjátszók és a zombori műkedvelők előadásai jórészt hiányoznak tudósításaiból.

A húszas éveikben a vajdasági magyar műkedvelők az énekes népszínműveket vitték színre. A magyar irodaion nagyjai közül Jókai Mór, Szigligeti Ede, Tóth Ede, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Molnár Ferenc és Móricz Zsigmond egy-egy színművét mutatták be. Darabválasztásuk a nagyközönség igényeihez és a korabeli színpadi lehetőségekhez igazodott.

Mai szemmel bírálhatnánk ezt az ízlést, de ennek semmi értelme. Nemeskürty István írta, hogy a Bach-korszakban Magyarországon az egyszerű társalgás, a vendéglátás, a baráti összejövetelek is a nemzeti fennmaradást szolgálták, hiszen a magyar nyelv igényes használata, az irodalmi nyelv kimunkálása azokban az években szinte csak magánkörökre, családi összejövetelekre korlátozódott.

Távoli a példa, de a jugoszláviai magyar kisebbség kulturális fennmaradása hasonlóképpen alakult. Az intézményes formák hiánya következtében csak műkedvelő egyesületek, olvasóköri és nem művelődési igényeket szolgáló egyletek keretében ápolhatta nemzeti kultúráját. E műkedvelő előadások java része meghaladott ízlést tükrözött, de a durva asszimilációs politika idején a magyar színpadi nyelv megőrzése volt a fontos.

E korszak színházi kultúráját a „fenntebb ízlés” magasából megítélni lelkiismeretlenség. Arra kell gondolnunk, hogy a jugoszláviai magyar műkedvelők nem csupán szabad idejüket, szellemi és testi energiájukat, de anyagi javaikat is feláldozták a magyar nyelvű színjátszás fenntartása érdekében: a díszletek, a kosztümök, a világítás, a fűtés mind-mind gondjuk volt, és hosszú éveken át abban a tudatban készítették elő egy-egy háromfelvonásos, zenés, táncos színdarabot, hogy esetleg csak egyetlen alkalommal vagy egyetlen alkalommal sem vihetik színre. A két háború közötti időszak a jugoszláviai magyar színjátszás hőskora volt.

Művelődési élet

A Délbácskában számtalan apró hír jelent meg a korabeli vajdasági és újvidéki művelődési eseményekről.

1923 áprilisában például arról tudósít, hogy Bardon Károly festőművész „festőiskolá”-t nyit Újvidéken. Ez az „iskola” valójában háromhónapos tanfolyam volt, s 1923. május 1-én kezdte meg munkáját.⁸³⁵ Ugyanebben a cikkében Müller Béla⁸³⁶ javasolja egy állandó újvidéki művésztelep létrehozását is.⁸³⁷

Sok helyi vonatkozású tárlathír után a Délbácska egy zombori képképzőművészeti tárlatról számol be, amelyen Iványi Grünwald, Kézdi Kovács, Edvi Illés és más neves magyar festőművészek állították ki munkáikat.⁸³⁸ 1923 októberében Óbecsén megrendezték László (Laub) Fülöp, egykor világhírű portréfestő képeinek kiállítását.⁸³⁹ Néhány nappal később arról informál a lap, hogy alakulóban van a Vajdasági Képzőművészek Egyesülete, december 1-én pedig hírül adja, hogy megalakult az Egyesület, közlése a programját is, és a vezetőség névso-

rát. „A vajdasági képzőművészek... tegnap délután a (szabadkai) Bárány-szálló különtermében tartott értekezletükön megalakították a Vajdasági Képzőművészek Egyesületét. Az alakuló gyűlésen nemcsak a szubotocai művészek jelentek meg, hanem az egész Vajdaság művészei és számos műbarát”, írja a Délbácska. A továbbiakban arról informál, hogy az Egyesület elnökévé dr. Radoje Belić szabadkai műbarátot, helyettes elnökévé dr. Békeffy György ügyvédet, titkárává pedig Lenkei Jenő festőművészt választották. A bizottsági tagok névsorában megtaláljuk Oláh Sándor és Farkas Béla nevét is. Az egyesület kiállítások rendezését iktatta programjába (egy évre megválasztott bíráló bizottsága is volt), a külföldi képzőművészeti egyesületekkel való kapcsolatfelvételt szorgalmazta, tervbe vette egy szerb-magyar nyelvű illusztrált művészeti folyóirat kiadását, s legközelebbi teendőjének tekintette a topolyai művésztelep megszervezését.⁸⁴⁰

1924 decemberében Újvidéken kiállítást rendez a zágrábi Tavasz Szalon csoportja,⁸⁴¹ 1925 júliusában pedig az újvidéki Wagner-cukrászda különtermében neves magyar festőművészek (Iványi Grünwald, Révész Imre, Komáromy-Katz) állítják ki vásznaikat.⁸⁴² Augusztusban a bácspalánkai iparkiállítás alkalmával Eisenhut Ferenc ötven képét mutatják be a közönségnek; a lap közli Eisenhut életrajzi adatait és kiállított képeinek adatait is.⁸⁴³ 1926 májusában Újvidéken megnyílik a vajdasági kézműipari kiállítás,⁸⁴⁴ október havában Temerinben magyar képműipari kiállítás nyílik (Cerna, Nógrádi, Kézdi Kovách, Glatter és Zorkóczy munkáiból),⁸⁴⁵ 1927 áprilisában pedig Nagy István magyar festőművész rendez tárlatot a verbászi Kaszinó termében.⁸⁴⁶ 1929 szeptemberében Vojvodinai iparművész világsikere címmel a lap beszámol arról, hogy Sebestyén László zsabylai születésű iparművész munkáit „a barcelonai világkiállítás kapcsán nagy elismeréssel méltatja a nemzetközi sajtó”.⁸⁴⁷

1923 decemberében a Délbácska arról ad hírt, hogy művésztelep lesz Topolyán, amely „a vajdasági képzőművészek diszpozíciói szerint fog működni”,⁸⁴⁸ 1924 márciusában azonban még mindig csak arról informálhatja olvasóit, hogy a művésztelep ügyében tárgyalások folynak Topolya község képviselő-testülete és az Egyesület között.⁸⁴⁹

Újvidéken, 1924 februárjában a belgrádi Hatok képzőművész-csoport,⁸⁵⁰ májusban pedig a zágrábi Független Művészek Csoportja rendez kiállítást.⁸⁵¹

Pechán József nevét az 1924. évi újverbászi kiállítás kapcsán említi a Délbácska; a terv az volt, hogy az iparkiállítás alkalmával Pechán, Wallachy Jenő és László (Laub) Fülöp festőművészek munkáiból rendeznek kiállítást,⁸⁵² né-

hány nappal később megtudjuk, hogy a tervezett augusztusi kiállításon (1924. aug. 10. és 17. között) Pechán József hátrahagyott műveit is kiállítják, s a bevételt az elhunyt festőművész emlékszobrának költségeire fordítják.⁸⁵³ Másfél évvel később a verbászi Kaszinóban Pechán-émlékünnepet rendeznek,⁸⁵⁴ december 12-én pedig a festő özvegyének szervezésében megnyílik a Pechán-kiállítás.⁸⁵⁵ Ekkor Müller Béla méltatja Pechán József életművét, cikkében Szenteleky Kornél Színek és szenvedések című emlékezésére, valamint Rózsa Miklós A magyar impresszionista festészet című munkájára hivatkozik.⁸⁵⁶ A Délbácska egyik 1928. évi májusi számában már Pechán Béla nevével találkozunk, aki három bácskai festőművész (Bicskei Péter, Csincsák Elemér és Müller Béla) társaságában állítja ki műveit Verbászon.⁸⁵⁷

Balázs G. Árpád festőművész a lap híradása szerint 1924 októberében rendezett képzőművészeti kiállítást Óbecsén.⁸⁵⁸ Újvidéken 1926 októberében állította ki munkáit a Wagner-cukrászda különtermében.⁸⁵⁹ 1927 augusztusában a Délbácska arról tájékoztat, hogy Balázs G. Árpád „művészi rajz-sorozat”-ot készített a vajdaságiakról, 1928 januárjában pedig arról is, hogy elhagyta a sajtót „a Vajdasági Galéria, Balázs G. Árpád festőművésznek a Vajdaság társadalmi életéről készített rajz-sorozata”.⁸⁶⁰

1924 augusztusában Balázs G. Árpád, Bicskei Mihály, Bicskei Péter és Oláh Sándor festőművészek, valamint Geréb Klári iparművész tárlata nagy sikert arat Verbászon. A kiállítók között találjuk Baranyi Károly szobrászművész nevét is.⁸⁶¹ Néhány hónappal ezután Bácskai magyar szobrász sike-re Párizsban címmel a Délbácska ezt írja: „Baranyi Károly az első művész, aki a jugoszláviai magyar nemzetiségi kisebbség fiainak sorából a világ művészeinek egy ilyen előkelő versenyén részt vesz, és dicsőséget szerez szülőföldjének: a Bácskának.”⁸⁶² Július 31-én arról tudósít a lap, hogy „Luigi Pirandellót párizsi vendégszínháza alatt Baranyi Károly, a novisadi születésű hírneves szobrászművész megmintázta, mely munka kitűnően sikerült, s amelyet az öreg mester magával visz Rómába, hogy díszje legyen gyönyörű galériájának”.⁸⁶³ (A Baranyi-monográfia képanyagában megtalálható a Pirarriello-plakett.)⁸⁶⁴

Végül néhány képzőművészeti vonatkozású különlegesség a Délbácska hírei közül. 1924 februárjában arról írt a lap, hogy Petőfi-portrét fedezték fel Szabadkán; Petar Krstanović, a Szerb Nemzeti Színház volt igazgatója bukkant rá, s valószínűleg Barabás Miklós ismeretlen műve.⁸⁶⁵ A cikk írója arról is beszámolt, hogy a szabadkai Petőfi-portrét a budapesti Petőfi Társaság két tagja és az Ernst Múzeum igazgatója hamarosan megvizsgálja.⁸⁶⁶ (A későbbiekben erre

vonatkozóan nem találunk információt a Délbácskában.) — A másik „szenzáció”: a lap 1929. november 10-i híradása szerint az apatini római katolikus templomban felfedezték Van Dyck egyik híres festményét; „Milliókat ér a kép, ha csakugyan eredeti Van Dyck”, írta Berlekovich Sándor.⁸⁶⁷ (Úgy látszik, nem volt eredeti, mert a Délbácska többé nem említi.)

1929. november 16-án hosszú címet olvashatunk az újvidéki magyar napilap Képzőművészet című rovatában: Noviszádra szállítják Eisenhut Ferenc „Zentai csata” című világhírű festményét. A hírből megtudjuk, hogy „a festmény sorsáról, mely az idők szerint a zombori főispánság dísztermében van elhelyezve, még nem történt végleges döntés, valószínű azonban, hogy Újvidékre szállítják”.⁸⁶⁸ (Ilyen „végleges” döntés — szerencsére — nem született meg, Eisenhut festménye ma is Zomborban van.)

A zenei élet eseményeiről hírekben számolt be a Délbácska. Néhányat említünk közülük.

1921 márciusában Újvidéken megrendezi első hangversenyét az Újvidéki Zeneegyesület; 1923 augusztusában — Bardon Károly festőiskolájához hasonlóan — Szedlacsek Lajos hegedűtanár és Belohorszky Béla zeneteoretikus zeneiskolát nyit Újvidéken, a Sándor király utca 9. szám alatt. 1921 áprilisában Orfeum nyílik a városban, 1922 novemberben a zombori templomi énekkar nagyszerű hangversenyt ad,⁸⁶⁹ 1923 áprilisában pedig Vanyóczy György koncertjén Csuka Zoltán Belohorszky Béla által megzenésített versét is előadja.⁸⁷⁰

1923 júniusában az újvidéki Strandon kertiünnepélyt rendeztek, amelyen a helybeli muzikusok jugoszláv zeneszerzők műveit adták elő.⁸⁷¹ Az AEG-cég kísérleteinek eredményeképpen 1924 áprilisában megrendezik az első rádiókoncerteket Újvidéken.⁸⁷² 1927-ben a városban több helyütt is Beethoven-ünnepélyt rendeztek: a Beltéri Katolikus Körben a Szerb Nemzeti Színházban és az Újvidéki Zeneegyesületben.⁸⁷³ 1927 szeptemberében Waldner Edit hegedűművésznő felhívást intéz a város zeneértő közönségéhez egy női zeneegyesület megalakítása érdekében.⁸⁷⁴ 1927 novemberében újvidéken megnyílik az Isidor Bajic Zeneiskola.⁸⁷⁵ („Sajnos, közönségünk...”, olvashatjuk a Délbácskában, „a cirill betűvel nyomtatott plakátok miatt nem vett abban a mértékben tudomást a hangversenyéről, amint azt az megérdemelte volna.”)⁸⁷⁶

1927 decemberében arról ír a Délbácska, hogy Újvidéken hamarosan megalakul a Zenebarátok Egyesülete,⁸⁷⁷ s 1928. január 15-én az Egyesület megtartja alakuló gyűlését.⁸⁷⁸ Első hangversenyét 1928 márciusában rendezi meg.⁸⁷⁹

1929 áprilisában az újvidéki társadalmi és zenei egye-

sületek köszöntik Döhner Róza zongoraművésznőt és zenepedagógust zenei működésének 60. évfordulója alkalmából. Döhner Róza Újvidék legismertebb személyiségei közé tartozott, s a jubileum alkalmából a Délbácskában érdekes életrajzi adatok látnak napvilágot: Döhner Róza egykor Erkel Ferenczel hangversenyezett, Brahms és Göldmark társaságában is megfordult, és Auguszt báró szekszárdi villájában megismerkedett Liszt Ferencsel.⁸⁸⁰

1929 októberében a Délbácska megemlékezik az óbecsei Szerb Egyházi Dalárda ötvenéves jubileumáról,⁸⁸¹ majd beszámol arról, hogy a Filharmónia Zenebarátok Egyesülete kezdeményezte, hogy a városban „egységes nagy zenekart szervezzenek, és minden remény megvan arra, hogy a városnak rövidesen nagy filharmonikus zenekara lesz”.⁸⁸²

1926-ban egy „kis csodahegedűs” tűnik fel Újvidék zenei életében. A 14 éves Szénássy Karcsi „tüneményes fejlődéséről” ír a Délbácska, s jóslata beválik: Szénássy önálló hangversenyeit kitörő lelkesedéssel fogadja a közönség, 1929 májusában, 17 éves korában már Budapesten, ugyanez év szeptember havában pedig Svájcban vendégszerepei nagy sikerrel.⁸⁸³

A zenei élet hírei közül a neves vendégművészek hangversenyei is figyelmet érdemelnek. 1923-ban Leo Slezak, Zelmá Kurz, Emil Sauer és Berta Kiurina, 1924-ben Basilides Mária, Kabos Ilonka és Kondor Ibolyka, 1925-ben Henri Marteu, Robert Goldaadd, 1926-ban Albertina Ferrari, 1928-ban Dohnányi Ernő,⁸⁸⁴ 1929-ben pedig Arthur Rubinstein vendégszerepelt Újvidéken.⁸⁸⁵ Rubinstein játékaról a Délbácska szokványos rövid méltatást ír; valamennyi vendégművész közül Dohnányi Ernőt méltatja a legmelegebb hangon. A kiváló zongoraművész jugoszláviai turnéja során Zomborban is fellépett.⁸⁸⁶ Zomborban egyébként 1924 augusztusában dr. Kiss Lajos részvételével hangversenyt adott Glaser Massenburg Sarolta, a kölni operaház énekesnője is.⁸⁸⁷

A Délbácska több cikket közöl a mozik helyzetéről is. 1927. november 28-án az elviselhetetlen megadóztatás következményeképpen egynapos tüntető sztrájkot rendeztek az ország „mozgósínházai”.⁸⁸⁸ A lapból megtudjuk azt is, hogy 1928 márciusáig sem sikerült ezt a kérdést megoldani, s hogy a mozisztrájk következtében „húszezer ember került az utcára”.⁸⁸⁹

A kulturális vonatkozású hírek közül figyelmet érdemel az, hogy 1921 novemberében Pajor Sándornak, a Globus Filmvállalat igazgatójának kezdeményezésére megalakult a jugoszláviai Uránia Színház, amely „vetített képes tudományos előadások” megrendezésére vállalkozott.⁸⁹⁰ A némafilm korában vagyunk: 1923 októberében Újvidéken megnyílik az új Odeon Mozi, s ebből az alkalomból „...a mozi két művésze,

Ungvári Andor és Szedlacsek Lajos hangversenyezett”.⁸⁹¹ Három hét múlva Berlinből megérkezik a hír: feltalálták a beszélő (azaz: hangos-) filmet.⁸⁹² 1924 szeptemberében Szenzációs filmfelvétel Novisadról címmel a Délbácska közli: „Az Apolló pénteken... a Nora filmmel egyidejűleg bemutatja a máris a legnagyobb érdeklődéssel várt és méltán feltűnést keltő novisadi filmet, amelyet az Apolló a strandról, az augusztus 17-iki zsidó szletről (tornaünnepélyről), a város nevezetesebb részleteiről, a novisadi korzóról készítettett, és amely felvételek Farkas Gyula operateurt dicsérik. A felvételek igen sikerültek, élesek, és a benne szereplő személyek — több száz személyről készült kitűnő felvétel — a megszólalásig élethűek; ez a legjobb novisadi film, ami valaha is itt készült.”⁸⁹³

Irodalom és irodalmi élet

Az újvidéki magyar napilap szinte minden számában közölt verset, tárcanovellát, kroit. E közleményeiből ítélve a szerkesztőség hosszú évekig kísérletet sem tett arra, hogy valamiféle irodalompolitikát folytasson; pénzsűkében igen sok ollózott írást közölt magyarországi és külföldi szerzőktől. A verseket és újságnovellákat magyarországi, csehszlovákiai és romániai magyar lapokból vette át, csak elvétve közölt eredeti fordítást.⁸⁹⁴

A közlemények a korszak irodalmi termésének átlagához mérve is szürke átlagot jelentenek. A Délbácska irodalmi ízlése kifejezetten konzervatív volt, irodalmi közleményeinek többsége legföljebb ha ízléstörténeti szempontból érdemel figyelmet.

Már 1920 decemberében közölni kezdi Kováts Antal temerini tanító verseit; egy későbbi szerkesztőségi üzenetében azt válaszolja egyik olvasójának, hogy helyszüke miatt csak „állandó munkatársa”, Kováts Antal verseit közölheti.

Kováts Antal 1920. december 21-étől 1929. augusztus 1-ig publikálja verseit a Délbácskában. A szív húrjain címmel adta ki összegyűjtött verseit (Novi Sad, 1925). Irodalmi működését Bori Imre pontosan jellemezte: „Műveltsége, ízlése alapjaiba a századvégi népnemzeti iskola költészete épült, emberi magatartását tanítói mivolta, didaktizmusra való beállítottsága szabta meg — átmentve ennek az oly jellegzetes irodalmi képletnek minden erényét és minden hibáját is. Egyetlen kötetének a címe éppen ezért egész dalköltészetét jellemzi, mert Kováts Antal valóban a ‚szív húrjait’ szólaltatta meg, nem idegenkedett még az egyhangúságot lehelő közlésmódtól sem, és csupán 1925 után figyelhetők meg nála a

vers modern vívmányait is meghódítani akaró törekvések, tehát abban az időben már, amikor Csuka Zoltánék köré kerülve, közvetlenebbül is kapcsolatba került az irodalmi élettel, kiérlelni azonban, az ekkoriban felbukkanó költőiségét már nem tudta, s így költészetének alapsajátossága a népieség és a kifejezés egy szelíd patetikája maradt.”⁸⁹⁵

Fekete Lajos (Nuit Noir) 1925. október 11-étől 1929. szeptember 1-éig publikált verseket és rövid irodalmi cikkeket a Délbácskában.

Jugoszláviai működése során három versgyűjteményt adott ki: Béklyózott erők feltámadása (Novi Sad, 1926), Bilincses gyermekkor (Novi Sad, 1927) és Szent grimasz (Subotica, 1929). „Fekete Lajos a vajdasági magyar irodalom munkásaként vált költővé”, írja Bori Imre, „itt alakult és formálódott, itt alakította ki formavilágát, ugyanakkor pályája nagyobbik részében már nem tart kapcsolatot a vajdasági magyar irodalommal...”⁸⁹⁶ — „Az expresszionizmusra oly jellemző lelkiállapot költője a húszas években... s alapmagatartását legfrappánsabban a ‚csak életemet érzem a nyakamban lógni’ verssora jellemzi, bár sem a húszas években, sem pedig később épp ezzel a problémával nem tud megbirkózni: úzik és hajtják elégedetlenségek, emlékek és vágyak... de költői rendszerré formálni, világa alapjává tenni nem tudja őket, mert a harmincas években ilyenfajta költői munkája megszakadt...”⁸⁹⁷ Hasonlóan írja le jugoszláviai irodalmi működését egy lexikoncikk is: „Kezdetben szabadverseket írt, azonban ezek a bőbeszédű prózai versei nem képviselték eléggé tehetségét.”⁸⁹⁸

Tengerzúgás című 1931-ben publikált kötetéről írva Illyés Gyula lényegbetalálón jellemezte Fekete Lajos verseit: „Fekete Lajos azok közé a költők közé tartozik, akik gondtalanul rábízzák magukat azokra a homályos érzésekre, alakatlan gondolatokra, melyeket a közönség ihlet néven foglал össze. Fekete Lajos is láthatólag elengedi magát, bízik jó szerencséjében, a szavak sodrában. És, sajnos, a szavak jönnek is, ömlenek, mint az ár; van, hogy jó irányban kanyarodnak. De még ilyenkor is, mi minden fölösleges anyagot hoznak magukkal! Fekete Lajos legtöbb költői érzését, legtöbb versét tönkreteszik a szavak. Szerencsés versei akkor születnek, mikor alkotásukban a szerző észrevehető tisztább céllal vesz részt, amikor a vers indulási irányát nem engedi széttöredezni, hanem a vers menetének irányt szab, mederbe, mondjuk ki: formába szorítja.”⁸⁹⁹

Az ismertebb vajdasági szerzők közül a lap Csuka Zoltántól négy, Debreczeni Józseftől két, Laták Istvántól pedig három verset közölt. Egyébként nehéz azonosítani a jugoszláviai és a magyarországi szerzőket: a Délbácska sok ismeret-

len író művét közölte, olyanokét, akiknek a nevét sem a jugoszláviai, sem a magyar lexikonokban nem találjuk meg.

A tárcanovellákról és a kisprózai művekről ugyanezt kell elmondanunk. A Délbácska majd mindegyik számában közöl újság-novellát — olykor a szerző nevének feltüntetése nélkül. E prózai munkák meglehetősen konzervatív ízlésre vallanak; kedvenc írója Kosáryné Réz Lola.

Elvéve neves magyar írók művét is publikálja. Ady Endrétől négy verset (Imádság háború után; Hazamegyek a falumba; Barna Ég alatt; Az eljátszott örökség), Juhász Gyulától hármat (Vers a vargáról; A fekete bika; Imádság a gyűlölködőkért), Mécs Lászlótól nyolc, Áprily Lajostól, Somlyó Zoltántól, Móra Ferentől, Bányai Kornéltól, Marconnay Tibortól és Reményik Sándortól pedig egy-egy verset közöl. Valamennyi vers másodközlés, csupán Mécs Lászlótól jelenik meg a Délbácskában két olyan vers, amelyet a költő a szerkesztőségnek küldött (Ars poetica; A szélkakas).⁹⁰⁰

A rangos magyar prózából gazdagabb a Délbácska másodközlésű válogatása: szerelvényeket közöl Ady Endre: Levelek Párizsból című kötetéből, közli a költő A Wagram-óda című írását; egy-egy novellát publikál Babits Mihálytól (Úzd ki villával, mégis visszatér), Tóth Árpádtól (A „Kéremszépen” felesége), Karinthy Frigyesztől (Régi, régi város...), Tersánszky J. Jenőtől (A kísértet), Lovik Károlytól (A keresztúton), Gárdonyi Gézáttól (A földrenéző szem), Zilahy Lajostól (Öld meg!), és Cholnoky Lászlótól (Nyáréji zápor).⁹⁰¹ Színi Gyulától, Laczkó Gézáttól, Surányi Miklóstól és a fiatal Ilés Endrétől három novellát olvashatunk, Csathó Kálmántól és Bársony Istvántól pedig egy sorozat novellát és tárcát vegyessen.⁹⁰² Házassági tanácsok címmel tárcaszerű cikket közöl Szabó Dezsőtől,⁹⁰³ „ifjabb” Krúdy Gyulától pedig összesen négy írást (A gramofon; Az igazi; Edmond Dantés, a tengerész; Rabolt rózsák). Krúdy életmű-sorozataiban nem fedeztük fel ezeket a kisnovellákat, valószínű, hogy „ifjabb” névrokona álnevet használt.⁹⁰⁴

A Délbácska a magyar írókról eredeti vagy ollózott írásokat közölt. Megemlékezett például Mikes Kelemenről, Csokonai Vitéz Mihályról, Petőfi Sándorról, Arany Jánosról, Jókai Mórról, Gyulai Pálról, Ady Endréről, írt Herczeg Ferencről, Rákosi Viktorról, Szabó Dezsőről és Móricz Zsigmondról is.⁹⁰⁵ Ezenkívül híreket közölt Kassák Lajos és Hatvany Lajos le tartóztatásáról, irodalmi riportot Mécs László otthonáról stb.

A magyar írókról szóló cikkeinek sorában néhány közlemény külön figyelmet érdemel. 1923. december 25-én Csokonai születésének 150. évfordulója alkalmából Móricz Zsigmond

Csokonai című írását publikálta. E jubileumi cikk némi késéssel, december 25-én jelent meg, Csokonai ugyanis 1773. november 17-én született. A Móricz-cikknek azonban nem ez az érdekessége, hiszen nyilvánvalóan másodközlésről van szó; csak az, hogy az eddigi legteljesebb Móricz-tanulmánygyűjteményben sem találjuk nyomát. A Szépirodalmi Könyvkiadó 1982-ben adta ki Móricz Erkölcsei sarkantyú (Tanulmányok II) című kötetét, amelynek Csokonai című cikkéről a szöveggondozó Nagy Péter ezt írja: „Az író hagyatékából (1922)”. A Nagy Péter publikálta Móricz-írásnak mintha folytatása volna a Délbácskában megjelent szöveg; erre lehet következtetni zárómondataiból és indítósoraiból.

Kottász Aladár Sok esztendeig Novisadon élt Petőfi Sándor első szerelme című riportjából azt tudjuk meg, hogy özv. Török Józsefné, szül. Sass Erzsébet, „akihez Petőfi legszebb költeményeit intézte, még életének utolsó esztendejében is felelevenítette Petőfi Sándorral való szerelmét”. — Egy későbbi híradásból megtudjuk, hogy elkészült az újvidéki Matrica srpska könyvtárának statisztikája, s hogy az adatok szerint Újvidéken a szerb olvasóközönség körében is Jókai Mór a legnépszerűbb író.⁹⁰⁶ — 1926 júliusában a Délbácska arról ad hírt, hogy Ady francia nyelvű verseskötetének ismertetése során (a verseket Zuckerman és Carasso fordították) az egyik francia lap megállapította, hogy „Ady Endre a szürrealista irodalmi áramlat előfutárának tekinthető”. Nem érdektelen ez az adat, hiszen 1926-ból való.

Sok egyéb irodalmi hír között a Délbácska beszámolt Tersánszky Józsi Jenő öngyilkossági kísérletéről is,⁹⁰⁷ s 1927 februárjában jugoszláviai vonatkozású hírt is közöl a Kakuk Marci írójáról:

”Jugoszláviába szökött egy magyarországi regényíró. Budapestről jelentik: Tersánszky J. Jenő, akit a bíróság nemrégiben egy, a közerkölcsbe ütköző regénye miatt kéthónapi fogházra ítélt, Jugoszláviába szökött, hogy ne kelljen leülnie büntetését.”⁹⁰⁸

A Délbácska sok verset publikált a világirodalom nagyjaitól, többnyire a fordítók nevének feltüntetése nélkül. Hasábjain megtaláljuk Verlaine, Baudelaire, Elisabeth Barret-Browning, C. Ferdinand Meyer, Tennyson, Rabindranath Tagore, Sully-Prudhomme, Franz Werfel, Thomas Moore, George Trakl, Swinburne, Hoffmannsthal, Knut Hamsun, José Maria de Heredia, Alekszandr Blok, Petrarca, Paul Wilhelm, Yeats és mások műveit is. A prózaválogatás a költészeti szelekciót követi: többnyire ismert vagy divatos prózaírók kisnovelláival találkozunk a tárcarovatban: Sienkiewicz, Csehov, Lagerlöf, Tolsztoj, Ivan Bunyin, Jules Lemaitre, Miguel de Unamuno, Grazia

Deledda, Georges Duhamel, Colette, Jerome K. Jerome, Elmondo De Amicis, Dosztojevszkij, Kipling, Galsworthy és más, ma már elfelejtett, de a húszas években közismert szerzők munkáival. A külföldi írókról ritkán ír a lap, s ha igen, inkább csak politikai nyilatkozataik kapcsán (Barbusse, Makszim Gorkij, Bernard Shaw, Romain Rolland). A Nobel-díj odaítélése idején közli Thomas Mann nyilatkozatát, aki szerint az irodalmi Nobel-díjat Arno Holz-nak kellett volna odaítélni.⁹⁰⁹

Másfél évvel Jászai Mari halála utánra lap közreadja a nagy színésznő naplójának szemelvényeit.⁹¹⁰ Folytatásos regényeket is olvashatunk hasábjain, ezek közlésének kézírathíány a magyarázata.

1923-ban folytatásokban közli Csűrös Zoltán Útrakészen, majd Jóskafi Gyula (dr. Steinitz Gyula) Két kis csirke című satirikus regényét. (Jóskafi Gyulának könyv alakban A hamberburkus címmel jelent meg prózakötete 1926-ban, s erről a Délbácska azt írta, hogy „A Vojvodina magyar irodalmában az első prózai mű, és ha más jelentősége nem is volna, azért is megérdemelné, hogy a figyelmet magára vonja.”)⁹¹¹

Ezután öt évig szünetel a folytatásos regények közlése a Délbácskában. 1928 szeptemberében kezdi publikálni „Nemo kapitány” A fekete kéz című regényét. Valószínűleg vajdasági szerző műve ez, irodalmi szempontból azonban teljesen érdektelen. 1928 decemberében Ábrai Károly Az ítélet napja című regényét indítja el; ez a regény a szegedi árvíz borzalmait eleveníti fel. Ezután következik a lap egyik népszerű „kül-munkatársának”, Csathó Kálmánnak a Pókháló című regénye. Később Somlay Károly Rejtelmes árnyékok című regényét, majd 1929 júliusától Guillaín Marcel A hétórás vonat rejtélye című detektívregényét olvashatjuk a Délbácska hasábjain. Farkas Emőd beszédes című történeti regénye, A zsarnok férj igájában zárja a folytatásos regények sorát. Ennek záróközleménye a lap utolsó számában lát napvilágot.

*

1923 augusztusában A magyarság kultúrfrontjának egységéért című cikkében az újvidéki lap beszámol Erdély, Szlovenszko és Vajdaság magyar íróinak „találkozásá”-ról. A cikk írója a három utódállam területén élő költők és írók együttműködését, az utódállamok területén élő magyarság egységes kultúrfrontjának megteremtését szorgalmazza.⁹¹² Azonos című következő írásában arról olvashatunk, hogy 1922-ben Gömöri Jenő szerkesztésében Kolozsvárott Tűz címmel folyóirat jelent meg azzal a céllal, hogy az említett kultúrfront létrejöjjön; Kolozsvár centrumnak készül kiépülni a három utódállam magyarságának kulturális életében. A harmadik közle-

mény felsorolja az erdélyi eredményeket, s a cikk így zárul: „A kik megértének bennünket, sorakozzanak a magyar jövő akarása köré a lelkesültséggel, ahogyan Erdély magyarsága állott a magyar kultúra szeplőtlen zászlója alá. A ‚Délbácska‘ minden jelentkezést készséggel továbbít.”⁹¹³

1923 szeptemberében a Délbácska hírül adja, hogy megjelent a kolozsvári Pásztortűz című folyóirat, a majdani egyetemes kultúrfront lapja.⁹¹⁴ November havában Erdély magyar íróinak és színészeinek kolozsvári találkozójáról ír. 1924 januárjában a Vajdasági Magyar írók Egyesületének megszervezését indítványozza.⁹¹⁵ 1924. január 16-án arról ír, hogy néhány nappal korábban Szabadkán az írók megtartották az alakuló gyűlést, s megalakult a Magyar Irodalmi Társaság, elnökévé dr. Milkó Izidort, főtítkárává pedig dr. Szántó Róbertet választották.⁹¹⁶ — Az epilógus sejthető: a belügyminiszter nem engedélyezi a Vajdasági Magyar Irodalmi Társaság megalakítását.⁹¹⁷

1923. december 7-én beszámol a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület évi közgyűléséről és a becskerek-i Ady-társaság megalapításáról.⁹¹⁸ A magyar kultúrmozgalmak egységesítése című cikkében hírt ad az Ady-társaság színházának szabadkai vendégszerepléséről,⁹¹⁹ valamint a szabadkai és újvidéki magyar írók becskerek-i fellépéséről is.⁹²⁰

A húszas évek magyar intézményesítési kísérletei közül a becsei Helikon-találkozó is figyelmet érdemel. 1928 novemberében az óbecsei Magyar Népkör megünnepelte 60 éves jubileumát,⁹²¹ ebből az alkalomból kinyilvánította, hogy „bele akar kapcsolódni a vajdasági magyar kultúra egészébe”, és találkozóra hívta Óbecsére „a vajdasági írókat és költőket, hogy azok ott egymást megismerjék, panaszaikat, terveiket és problémáikat közösen megbeszéljék”.⁹²² A becsei Helikon címmel a Délbácska október havában vezércikket közöl, amelyből megtudjuk, hogy a vajdasági magyar írók és költők irodalmi találkozóját dr. Draskóczy Ede kezdeményezte.⁹²³ Ezután Polácsi János satirikus cikket ír Mit várunk a sztaribecseji irodalmi estétől? címmel.⁹²⁴ 1928. november 15-én a Délbácska közzéteszi a találkozóra jelentkezett intézmények és írók névsorát,⁹²⁵ Becse ünnepe címmel beszámol a tanácskozásról, egyik későbbi számában pedig közli Kováts Antal Ünnepi ének című alkalmi versét, amelyet a költő a becsei Magyar Népkör 60 éves jubileumára írt, s amelyet az ünnepségen elszavalt.⁹²⁶

A Délbácska kevés irodalmi tárgyú vitacikket közölt, ezek java része politikai színezetű: a magyar könyvbehozatal hiányát sérelmezik, vagy a jugoszláviai magyar olvasóközönség közönyét ostromozzák.

A húszas évek derekán kiéleződik a vita a jugoszláviai

— azaz: akkor még vajdasági — magyar irodalom kérdéséről; voltak írók és publicisták, akik tagadták létjogosultságát. Elsőként Fekete Lajos válaszol ezekre az írásokra Kalapom, kalapom, illetve mégiscsak van vajdasági irodalom című cikkében.⁹²⁷ Nem sokkal ezután Kováts Antal száll síkra a vajdasági magyar irodalom eszméje mellett,⁹²⁸ s Fekete Lajosnak a Korunk és a Bácsmezei Napló írásaival polemizáló cikkei⁹²⁹ után a zombori Huszár Sándor emeli fel szavát a „szellemi züllés ellen”, és alaposan kioktatja Fenyves Ferencet és László Ferencet írói becsületből.⁹³⁰ Ezek az írások kivétel nélkül érzelmi hozzáállásról tanúskodnak, ami nem volna baj; fogyatékoságuk az, hogy a vajdasági magyar irodalom jellegét és összetevőit, meghatározottságát nem világítják meg: a pusztá kisebbségi lét-helyzet az érvelésük, ami politikai érvelésnek jó, irodalminak kevés.

A Délbácska egészen 1925-ig goromba hangon ír az avantgardista írók törekvéseiről. Panoráma címmel 1924 novemberében Császár Géza kigúnyolja Kassákat „és a bécsi aktivistákat, írása politikai inszINUÁCIÓVAL is felér.”⁹³¹ 1922 októberében Kinek kell akasztott ember? címmel (valószínűleg szintén Császár Géza tollából) gúnyiratot közöl a Délbácska Barta Sándor Akasztott ember című aktivista „bömbölvény”-éről.⁹³² Az újvidéki Út című folyóiratról a lap hasábjain szatirikus-humoros ismertetőket olvashatunk.⁹³³ 1923 októberében Az „Út” madarainak címmel Kováts Antal gúnyolódó verset ír a folyóiratról, december havában Aktivistákról álmodtam címmel (Toll.), azaz: Borsodi Lajos figurázza ki Csuka Zoltánék lapját. A Délbácskában hasonló hangnemű cikkek jelennek meg a londoni grand guignol színházakról és az expresszionizmusról,⁹³⁴ a szuprematizmusról, a térkonstruktivizmusról, a „tárgytalan” művészetről, a futuristákról, a dadaizmusról stb.⁹³⁵ Egy verbászi futurista estről is hírt ad a lap, de pontosabb információkat nem közöl róla.⁹³⁶

1925 márciusában váratlanul dicsérő hangnemű ismertető jelenik meg az Út című újvidéki aktivista folyóiratról. Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha ezt a tényt összefüggésbe hozzuk egy másikkal: Csuka Zoltán a Délbácska külső munkatársa lesz.⁹³⁷ Verset ugyan alig közöl a lapban, és csak másfél évvel később, de hírfejeket, tárcákat, színes írásokat, irodalmi ismertetőket annál gyakrabban.

A Délbácska a maga módján az irodalmi dilettantizmussal is felvette a harcot: kemény bírálatot írt Petri Ádám temerini és Ipacs István maradéki fűzfapoétákról, és igen sok szerkesztői üzenetet szentelt meg nem nevezett rímkovácsok munkálkodásának.⁹³⁸ Fekete Lajos volt a szerzője ezeknek a szerkesztői üzeneteknek, amelyek többsége körülbelül így végződött: „...ne írjon verseket, nehéz az magának”.⁹³⁹

Két írást külön meg kell említenünk: 1928. március 11-én ifj. Dietrich Miklós goromba támadást intéz Szenteleky Kornél ellen, Szenteleky Ady-cikke kapcsán,⁹⁴⁰ 1928 augusztusában pedig a Délbácska feleleveníti elsődleges tervét, s a pozsonyi Új Auróra című irodalmi almanach megjelenése alkalmából ismét az utódállamok magyar íróinak egységes frontjának megszervezéséről ír.⁹⁴¹

Az apró hírek között is találunk irodalmi vonatkozásúakat. 1921 márciusában a lap megírja, hogy Grossinger Antal újvidéki gyógyszerész Szent Antal álneven két színművet is írt (Csibe; Idealista), és mindkettő sikert aratott Budapesten.⁹⁴² 1924 februárjában az erdélyi Vasárnapi Újság egyik számát ismerteti: „Külön érdeklődésre tart számot e lapszám képes közleményei közül... a jugoszláviai magyar írók kitűnően sikerült karikatúra galériája.” 1927 áprilisában Ferenczy György becskerekai, október havában Huszár Sándor zombori, novemberben Fekete Lajos újvidéki, decemberben Haraszi Sándor, Fekete Lajos, Somogyi Pál, Csuka Zoltán és Magyar Zoltán újvidéki, 1928 decemberében pedig Szenteleky Kornél és Csuka Zoltán újverbászi szerzői estjéről, illetve vendégszerepléséről tudósít. 1929 januárjában közzéteszi a Vajdasági Írás regénypályázatát, november havában pedig megfogalmazza irodalmi programját:

A jövőben „...több helyet juttatunk a fejlődő jugoszláviai magyar irodalomnak is. Ezek a megfontolások késztettek arra is, hogy lapunkban az ‚IFJÚSÁG‘ rovatot bevezessük. Ebben a rovatban nevelni akarjuk ifjainkat, közvetlen érintkezésbe akarunk jutni velük, és meg akarjuk egyúttal teremteni a jugoszláviai magyar irodalom utánpótlását is”.⁹⁴³

A Délbácskában kevés könyvismertetőt olvashatunk. 1926-ban Csuka Zoltán ír Fekete Lajos kötetéről, 1926 decemberében Fekete Lajos Csuka Eszkendők ütőerén című verseskötetéről, 1927-ben Huszár Sándor Fekete második verskötetét, 1928-ban pedig Fekete Lajos a Kéve című antológiát méltatja. 1925-ben Kováts Antal verseskötetéről jelenik meg recenzió, 1923-ban Borsodi Lajos Házibál című és Arányi Jenő készülő könyvét ismerteti Császárs Géza.⁹⁴⁴ Folytathatnánk a sort, a kép azonban nem változik: a Délbácska elsősorban a vajdasági magyar írók könyveit méltatja, ritkább esetben: marasztalja el. A recenziók impresszionista jellegűek, nem tartalmaznak ma is hasznosítható megállapításokat.

Egy könyv visszhangja mégis figyelmet érdemel.

1926-ban jelenik meg Becskereken Mérő Margit Az élet vendége című verskötete. A Délbácska két méltatást is közöl a gyűjteményről, egyet Csuka Zoltán tollából. Négy hónappal később Mérő Margit becsapta a vajdasági irodalmat címmel

Fekete Lajos kemény hangú bírálatot ír a könyvről, Mérő Margitot plágiummal vádolja, s kifejti, hogy e könyv elbírálásakor a vajdasági napilapkritika „hallatlanul blamáta magát”. Fekete Lajos azt rója fel Mérő Margitnak, hogy „teljes verseket hiány nélkül lopott el magyarországi és erdélyi írótól.”⁹⁴⁵ A sértett szerző bejelenti, hogy rágalmozási pert indít Fekete Lajos ellen,⁹⁴⁶ 1927. február 23-án tiltakozó levelet küld a szerkesztőséghez, Fekete Lajos azonban „bizonyító erejű versidézetekkel” igazolja, hogy valóban plágium történt.⁹⁴⁷ Ugyancsak februárban Kottász Aladár Helyreigazító nyilatkozat címmel satírárt ír a szabadkai költőnő plágiumairól, február 27-én pedig „végleg eldől” és „befejeztetik” Mérő Margit plágium-ügye: Marschalkó Lia erdélyi költőnő levélben jelentkezik a szerkesztőségnek, és verseskötetével bizonyítja Fekete Lajos plágium-vádjának igazát.⁹⁴⁸

A közeledés jegyében

Magyar és szerb rokkant beszélget címmel 1923 júliusában Kováts Antal verset közölt a Délbácskában. A címe mindent elárul: azonos sorsban élő emberek tragikus élethelyzetét fejezi ki. Apolitikus ez a vers, hisz nem firtatja, kinek volt igaza a háborúban, s mélyen emberi, mert a tragédiát fejezi ki, nem a politikai igazságokat: az első világháborúban a magyar katona és a szerb katona is vérzett, a magyar idegen érdekekért, a szerb, hogy megvédje otthonát; de mindkettő szenvedett, és Kováts Antal ezt hangsúlyozza.

A vers didaktikus jellegű, de zárószakasza az együttélés eszméjét hangsúlyozza:

Itt születtünk, együtt éltünk eddig.
Ezután is jóban, rosszban,
Osztozkodjunk minden sorsban...⁹⁴⁹

1923 szeptemberében a Délbácska közli Ady Imádság háború után című megrázó erejű versét. Ez a vers a sok-sok politikai sérelmet visszhangzó cikk között szinte a magyar kisebbség himnuszaként hangzik fel:

Uram, háborúból jövök én,
Mindennek vége, vége:
Békíts ki Magaddal s magammal,
Hiszen Te vagy a Béke.

Nézd: tüzes daganat a szívem
S nincs, ami nyugtot adjon.
Csókolj egy csókot a szívemre,
Hogy egy kicsit lohadjon.

.....

Két rohanó lábam egykoron
Térdig gázolt a vérben
S most nézd, Uram, nincs nekem lábam,
Csak térdem van, csak térdem.

Nem harcolok én, nem csókolok,
Elszáradt már az ajkam
S száraz karó a két karon már,
Uram, nézz végig rajtam.

A sorsközösség gondolatát nem csupán Kováts Antal egy verse fogalmazta meg: a Délbácska politikai érvelésének is ez volt a kiindulópontja, s ha azt mondtuk bevezetőben, hogy nem írt nacionalista szellemben, azt is el kell mondanunk, hogy a szerb népről, a szerb nép hősiességéről, áldozatkész-ségéről és összetartozás-tudatáról a legnagyobb elismerés hangján szólt.

A Délbácska kezdettől hangsúlyozta a békés, a harmonikus együttélés fontosságát, de irodalmi téren igen későn jutott el konkrétumokig is. Egy-egy jubileum alkalmából hírt vagy cikket közölt szerb, illetve jugoszláv írókról (Stepan Stepanovićról, Branko Radičevićről, Zmajról, Aleksa Santicéről, Jovan Hranilovićról, Ivo Vojnovićeól stb.), de ezek az írások alkalmi jellegűek voltak, teljesen rendszertelenül jelentek meg.⁹⁵⁰

Miközben hétről hétre közölt külföldi verseket és novellákat, a Délbácska éveken át megfeledezett a jugoszláv népek irodalmairól. 1925 júliusában jelenik meg az első „sorsközösséget” is kifejező műfordítás a lapban: Gustav Krklec két verse Debreczeni József tolmácsolásában. 1925 októberében három újabb Krklec-vers következik, majd novemberben Kottász Aladár magyarra fordítja Ljubica Vilovic, később Ozren Subotić egy-egy novelláját.⁹⁵¹ 1927 februárjában Branislav Petronijević versét Csuka Zoltán, novemberben pedig Slavko Batušić versét Kottász Aladár fordítja magyarra. 1928-ban Laza Lazarević, Svetozar Corović, Aleksandar Ksaver Gjalski egy-egy novelláját Mák Aladár tolmácsolja. 1928 októberében Polácsi János Đura Jakšić és Jovan Dučić egy-egy művét ülteti át magyarra, 1929-ben pedig egy ismeretlen szerb

író Hazatérés című novelláját tolmácsolja Mák Aladár.

A Délbácska tehát hosszú évek után kezdett el szerbhorvát nyelvből is fordítani. Ennek részben objektív okai voltak. Utaltunk arra, hogy egyik munkatársa önéletírásában elmondta: a szerkesztőség tagjai nem tudtak eléggé jól szerbül, olyan állandó belső munkatársra volt szükségük, aki a belgrádi parlamenti tudósításokat, a fővárosi híreket és a jugoszláv lapok érdekesebb cikkeit hibátlanul magyarra tudta fordítani. Ezenkívül a Délbácska — a kisebbségi állapotokra jellemzően — önvédelemre és önmegőrzésre törekvő lap volt, s minden látszólagos harciassága mögött is ez a defenzív magatartás ismerhető fel. A húszas években a politikai helyzet legkevésbé sem kedvezett a szellemi együttműködésnek, a szerkesztőség (nem ok nélkül) teljesen, elszigeteltnek érezte magát. Hosszú éveiknek kellett elmúlniuk ahhoz, hogy az újvidéki magyar lap a szellemi együttműködésben ismerje fel a politikai kibontakozás lehetséges útját. Ennek első irodalmi jelei a szerbhorvátról magyarra fordított versek és novellák.

A Délbácskától a Reggeli Újságig

A királyi diktatúra kikiáltása után a Délbácskának meg kellett változtatnia a nevét. A diktatúra egyik parancsa volt, hogy el kell törölni minden olyan hivatalos nevet, amely az egykori osztrák-magyar állam emlékét hordozza.⁹⁵² Az újvidéki magyar napilap is kénytelen ennek a követelménynek eleget tenni, és 1929. november 13-án bejelenti: december elsejétől új címmel jelenik meg. Az új cím: Dunabánság.⁹⁵³

A szerkesztőségnek aligha volt inyére a névcseré; egy napilap esetében a legkevésbé sem közömbös, ha majd tíz éves rendszeres megjelenés után máról holnapra egyszerűen címet kell változtatnia. Szinte érezzük a sietséget, az idegességet, míg a szerkesztő papírra veti ezeket a sorokat:

”A Dunabánság, amely napi 12 oldalon fog a Dunabánság székvárosában, Noviszádon megjelenni, névváltoztatásával kapcsolatban szerkesztőségét is reorganizálja, illetőleg kibővíti, és a 12 oldalas friss és szerkesztésében nívós lapot a Dunabánság egész területén bevezeti.”⁹⁵⁴

A fogalmazás zavarát az a körülmény is fokozta, hogy a „Dunabánság” új gazdasági és politikai kerület és új adminisztratív intézmény is volt. A szerkesztőség ráébred erre, és egy héttel később közli, hogy december elsejétől kezdve Reggeli Újság címen jelenik meg a Délbácska.⁹⁵⁵ E rövid közlemény beszámol arról is, hogy a szerkesztőség olyan elnevezést keresett, amely „általános lapcím” lesz, amely tehát nem tartalmaz „lokális megjelölés”-t.⁹⁵⁶

1929. november 22-én a Délbácska arról biztosítja olvasóit, hogy a Reggeli Újság hírszolgálatára „a leggondosabb és legpontosabb hírszolgálatok egyike lesz a Dunabánságban”, s a betiltástól való félelem ösztönzésére siet kijelenteni, hogy „különösen nagy súlyt fektet arra, hogy a báni rendeletek pontos magyar fordítását közölje olvasóival...”⁹⁵⁷

1929. december 1-én megjelenik a Reggeli Újság első (vasárnapi) száma, húsz oldal terjedelemben, gazdag tartalommal, továbbra is Tomán Sándor szerkesztésében. S ezzel új fejezet kezdődik a lap történetében.